

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Narození mladšího sourozence jako náročná životní situace dítěte předškolního věku

Vypracovala: Eliška Kratochvílová
Vedoucí práce: Mgr. Veronika Plachá

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. Zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 28. 3. 2014

.....

Eliška Kratochvílová

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala Mgr. Veronice Plaché za odborné vedení, cenné rady a trpělivý přístup při zpracovávání bakalářské práce. Dále děkuji všem respondentkám, které se zúčastnily výzkumného šetření a podělily se se mnou o své zkušenosti a zážitky. V neposlední řadě děkuji mé rodině za jejich podporu a trpělivost.

Abstrakt

Bakalářská práce je zaměřena na sourozenecké vztahy dětí předškolního věku, konkrétně na vyrovnávání se s narozením mladšího sourozence. V teoretické části jsou uvedeny některé teorie, které se tímto tématem zabývají. Dále jsou popsány náročné životní situace dítěte a jejich zvládání. Nastíněn je také vývoj dítěte předškolního věku a to v oblasti kognitivní, sociální a emocionální. V praktické části je prováděn kvalitativní výzkum, hloubkové rozhovory s rodiči a pozorování dítěte.

Klíčová slova: Sourozenci, předškolní věk, resilience, náročné životní situace, prvorozený, druhorozený

Abstract

The bachelor thesis focuses on the relationship between siblings of pre-school age. It concretely observes how they deal with a birth of their younger sibling. The theoretical part presents several theories which follow up this topic. Afterwards the text describes difficult moments in children's life and the different ways of overcoming them. The thesis drafts also pre-school kid's development in cognitive, social and emotional sphere. The practical part of the work is dedicated to qualitative research in form of deep interviews with parents and observation.

Key words: Siblings, Pre-school age, Resilience, Difficult life situations, First born child, Second born child

Obsah

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 SOUROZENECKÉ VZTAHY V PSYCHOLOGICKÝCH TEORIÍCH	9
1.1 VÝZNAM SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ	9
1.2 PRVOROZENÉ DÍTĚ	10
1.3 DRUHOROZENÉ A PROSTŘEDNÍ DÍTĚ	11
1.4 NEJMLADŠÍ DÍTĚ	12
1.5 PŘÍPRAVA NA PŘÍCHOD MLADŠÍHO SOUROZENCE	12
1.6 KRIZE PO NAROZENÍ MLADŠÍHO SOUROZENCE	13
1.6.1 <i>Žárlivost a rivalita</i>	15
2 NÁROČNÉ SITUACE V ŽIVOTĚ DÍTĚTE A JEJICH ZVLÁDÁNÍ	17
2.1 DEFINICE POJMU RESILIENCE	17
2.2 VÝVOJ RESILIENCE PŘEDŠKOLNÍHO DÍTĚTE	18
2.3 CHARAKTERISTIKA ZÁTĚŽOVÝCH SITUACÍ	19
2.3.1 <i>Stres, zátěž</i>	19
2.3.2 <i>Frustrace</i>	20
2.4 ZVLÁDÁNÍ NÁROČNÝCH SITUACÍ.....	21
2.4.1 <i>Obranné reakce</i>	22
2.4.2 <i>Některé nevědomé obranné reakce</i>	23
3 VÝVOJ DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	25
3.1 KOGNITIVNÍ VÝVOJ.....	25
3.2 CITOVÝ VÝVOJ	26
3.3 SOCIÁLNÍ VÝVOJ	27
4 VÝZKUMNÝ CÍL PRÁCE	28
4.1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	28
4.2 ZVOLENÝ TYP VÝZKUMU	29
5 POUŽITÉ METODY ZÍSKÁVÁNÍ ÚDAJŮ	30
5.1 HLOUBKOVÝ ROZHOVOR	30
5.2 POZOROVÁNÍ	30
5.3 PŘÍPADOVÁ STUDIE- KAZUISTIKA	30
6 POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU	31
7 REALIZACE VÝZKUMU	33
7.1 ROZHOVOR Č. 1.....	33
7.1.1 <i>Pozorování prvorozeného chlapce</i>	37
7.1.1.1 <i>Přepis spontánního rozhovoru s prvorozeným chlapcem</i>	39
7.2 ROZHOVOR Č. 2.....	40
7.3 ROZHOVOR Č. 3.....	43
7.4 ROZHOVOR Č. 4.....	49
7.5 ROZHOVOR Č. 5.....	53

8	VÝSLEDKY VÝZKUMU – SHRNU TÍ ROZH OVORŮ	56
8.1	POZITIVNÍ PŘIJETÍ SOUROZENCE – PRVOROZENÉ DĚTI	56
8.2	NEGATIVNÍ PŘIJETÍ SOUROZENCE – PRVOROZENÉ DĚTI.....	58
8.3	PRVOROZENÍ A PŘIJETÍ DRUHÉHO SOUROZENCE	60
8.4	REAKCE DRUHOROZENÝCH NA NAROZENÍ MLADŠÍHO SOUROZENCE	60
9	DISKUZE	63
	ZÁVĚR	65
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67
	LITERATURA	67
	INTERNETOVÉ ZDROJE	69
	PŘÍLOHOVÁ ČÁST	70

ÚVOD

Narození dítěte je pro rodinu zcela jistě výjimečnou životní událostí. Poprvé tento významný okamžik prožívají pouze rodiče a příbuzní. Při očekávání dalšího potomka, společně s rodiči, tuto radostnou chvíli prožívá také prvorozené dítě. Právě pro prvorozeného, kterému byla do chvíle narození mladšího sourozence věnována veškerá pozornost, může být tato situace velice náročná. Po narození sourozence je postaven před zcela novou životní roli. Najednou se stává tím starším, rozumnějším a o pozornost se musí dělit. Záleží především na rodičích, jak prvorozeného na příchod mladšího sourozence připraví a jak mu pomohou se s touto náročnou životní situací vyrovnat.

Problematika sourozeneckých vztahů, konkrétně reakce starších sourozenců na příchod mladšího dítěte, mě zaujala z důvodu osobní zkušenosti. V mém blízkém okolí se narodila mladší druhorozená dívka a já jsem měla možnost pozorovat prvorozeného chlapce a jeho reakce na tuto situaci. K zamyšlení nad tímto tématem přispěl také rozhovor s mou starší sestrou, podle jejíchž slov byly první měsíce po mém narození „příšerným zážitkem“. S předškolním dítětem, které očekává mladšího sourozence, jsem se setkala také v mateřské škole, ve které pracuji.

Cílem bakalářské práce je přiblížit situaci dítěte předškolního věku, které je konfrontováno s novou životní situací – narozením mladšího sourozence. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část obsahuje 3 kapitoly. První kapitola se zabývá sourozeneckými vztahy z pohledu psychologie. Je v ní popsán význam sourozeneckých vztahů a typologie dětí podle pořadí narození. Část této kapitoly je věnována přípravě dítěte na narození sourozence a krizi prvorozeného po jeho narození. Druhá kapitola popisuje náročné životní situace dítěte a vyrovnávání se s nimi. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na vývoj dítěte předškolního věku. Věnuji se zde oblasti kognitivní, emocionální a sociální. V praktické části práce byl proveden kvalitativní výzkum. Pomocí rozhovorů s rodiči, především s matkami, jsem zjišťovala, jak předškolní děti reagovaly na narození mladšího sourozence. Pokusila jsem se zmapovat strategie rodičů, které jsou vhodné pro přípravu dítěte na příchod sourozence a pro zvládnutí této nové životní situace. V jednom případě bylo provedeno pozorování dítěte, které se s příchodem mladšího sourozence vyrovnává.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SOUROZENECKÉ VZTAHY V PSYCHOLOGICKÝCH TEORIÍCH

Sourozenecké vztahy jsou jedny z nejbližších a zároveň z nejtěžších vztahů, se kterými se v životě setkáváme. Jak uvádí Novák (2007, str. 9): „*Je to zvláštní, výlučný a zajímavý vztah. Nevolíme ho, nezasloužíme se o něj, je nám dán málem by se řeklo osudově. Patří k nejbližším, které na světě existují.*“

Stát se sourozencem znamená velký životní převrat. Dělit se o vše, včetně přízně, pozornosti a času příbuzných, zažívat společné šťastné chvíle, ale i náročná životní období. „*Sourozenci jsou někdy první, kdo dítěti ukáže, že život ve společnosti, je boj.*“ (Hoskovcová, 2006, s. 32)

1.1 Význam sourozeneckých vztahů

Sourozenecké vztahy jsou jedním z mnoha faktorů utváření osobnosti. Můžeme souhlasit s Helusem (2007), který uvádí, že sourozenectví je důležité pro formování partnerství a smyslu pro důvěrnost. V sourozeneckých vztazích se utváří mnoho podnětů pro nápodobu a ztotožňování. Vágnerová (2000) uvádí, že sourozenci jsou jedním ze zdrojů sociální stimulace. Dítě od nich přirozenou cestou odpozorovává verbální i neverbální projevy v různých situacích.

Touha mladšího sourozence vyrovnat se staršímu, bývá projevem seberozvíjení. Se sourozenectvím jsou spjaty i konflikty a negativní afekty, jako je vztek, závist a agrese. Pomocí vhodných korektivních zásahů ze strany rodičů, se prostřednictvím těchto rozepří, dítě učí afekty ovládat a usměrňovat je. Sourozenecké vztahy učí dítě toleranci, trpělivosti, shovívavosti a velkorysosti. Dítě je nuceno při vztahu se sourozencem hledat kompromisy a vytvářet společná pravidla, která zajišťují eliminaci sourozeneckých konfliktů. Tyto získané zkušenosti se posléze upevňují v charakterových vlastnostech a jsou přenášeny i do společnosti mimo rodinu. (Helus, 2007)

Podle některých teorií se vliv sourozenecké skupiny projeví v pozdějších partnerských vztazích a v následné rodinné stabilitě. Člověk opakuje ve vztazích a

zejména v manželství vzorce chování, které se naučil prostřednictvím interakce se svým sourozencem. (Gillnerová, 2011)

Vančurová (1987) uvádí jako hlavní znak sourozeneckých vztahů pravdivost a přímou. Sourozenci se znají do posledních detailů, nemohou před sebou mnoho předstírat, zastírat nebo zapírat. „Žijí spolu bez obalu – nazí.“ (Vančurová, 1987, s. 64) Věkový rozdíl mezi sourozenci je jedním z faktorů, který sourozenecký vztah ovlivňuje. Podle Mertina (2004) s sebou nese každý věkový rozdíl mezi sourozenci nejrůznější radosti i strasti a dodává, že neexistuje žádná ideální sourozenecká konstelace.

1.2 Prvorozené dítě

Postavení prvorozených dětí je bezpochyby výjimečné. Pro rodiče je narození prvního dítěte zcela novou životní zkušeností. Poprvé se připravují na příchod potomka, vybírají jméno, nakupují vybavu, připravují se na porod. Po narození je čeká přijetí nové životní role – otec a matka. Prvorozené dítě má výjimečnou roli, jak v negativním, tak v pozitivním slova smyslu. Dítě může přicházet na svět jako vytoužené a plánované, kdy završuje štěstí mladého páru nebo přichází neplánovaně, což přináší spíše problémy. Neplánované dítě se po celý život může cítit jinak, než dítě, jehož příchod na svět byl žádoucí. Pocit viny, vysoká citlivost a zranitelnost nebo časté deprese mohou být důsledkem neplánovaného rodičovství. (Prekopová, 2009)

Ve výchově prvorozeného se objevuje hned několik paradoxů. Rodiče jsou často příliš nároční a přísní, povzbuzují dítě ke stále lepším výkonům, ale na druhé straně bývají úzkostliví, přehnaně opatrní, nedůslední a nejistí. Prvorozené lze charakterizovat jako velmi snaživé, cílevědomé někdy i neurotické, konzervativní a vážné osobnosti. Z několika výzkumů je patrné, že prvorozené děti začínají chodit i mluvit dříve, než jejich mladší sourozenci. Příčinou je neustálé pobízení a povzbuzování ze strany rodičů a nemalou roli zde hraje jejich cílevědomost a snaživost. (Leman, 2006)

Leman (2006) dále rozděluje prvorozené na dvě skupiny. Vstřícní a asertivní. Vstřícní mají silnou potřebu sloužit, pomáhat a pečovat, zatímco prvorození asertivní, se za každou cenu snaží prosazovat svou vůli. Právě asertivní prvorození jsou charakterističtí svými vysokými cíli a silnou potřebou být „nejlepší“. Lidé, narození jako první v pořadí, mívají silnější motivaci pro dosahování úspěchů než mladší sourozenci.

Náročná povolání, jako jsou vědecké posty, architektura, medicína, právní odvětví nebo vysoké manažerské funkce jsou nejčastěji zastoupeny právě prvorozenými. Jsou to povolání, která vyžadují vysokou míru soustředěnosti, přesnost, houževnatost a sebekázeň. (Novák, 2007)

Novák (2007, s. 40) uvádí, že *„U nejstaršího dítěte bývá zbytečný pocit zodpovědnosti, mívá vyšší sklon kontrolovat a na základě kontroly pak vyvozovat závěry než děti mladší.“*

1.3 Druhorozené a prostřední dítě

Leman (2006) charakterizuje druhorozené či prostřední dítě jako dítě, které se narodilo příliš pozdě a příliš brzy. Těmto dětem se většinou již nedostane tolik zvláštních privilegií a zacházení, jako se dostalo prvorozeným. Ve své praxi Leman zjistil, že prostřední a druhorozené děti mají mnoho společného a dají se považovat za totožné, protože většina rodin nemá více než tři děti.

„Ani první, ani poslední – střed nemusí být vždycky zlatý.“ (Novák 2007, s. 45) Prostřední děti Novák (2007) popisuje jako osobnosti, které dovedou velice dobře využívat situace, přizpůsobovat se a vyjednávat s lidmi. Dokážou požádat o laskavost, navrhnout a dodržet kompromis. Spíše než asertivita je jim bližší manipulace.

Pozice druhorozených je dělá velmi flexibilními, diplomatickými, ale také rebelujícími osobnostmi, které vyhledávají pozornost a soutěživost. Roli zde hraje i pohlaví sourozenců. Pokud je druhorozené dítě opačného pohlaví než dítě první, bývá pozornost rodičů rozdělena rovnoměrněji. (Celostní medicína [online] 2004)

Druhorozené dítě má za svůj vzor prvorozeného a podle něj si vytváří svůj vlastní styl chování. Není zvyklé být v centru veškeré pozornosti, ale má před sebou někoho, kdo mu udává tempo. Prvorozenému se snaží vyrovnat. Pokud je ale starší sourozenec chytřejší nebo silnější, druhorozený se často vydá jiným směrem. Tyto osoby mívají sklony k rebelii a neuznávání autorit. (Adler 1999, Leman, 2006)

Ve své teorii se Leman opírá o výzkumy, které došly k závěru, že druhorození jsou do jisté míry protiklady prvorozených. Uvádí také, že u prostředních dětí nelze snadno určit jejich charakteristické rysy. Popisuje je, jako osoby rozporuplné. Na jedné straně jsou nejmladší děti osoby samotářské, tiché a ostýchavé. Snadno propadají depresím a

jsou soupeřiví. Často sami sebe popisují jako „černé ovce rodiny“. Na straně druhé jsou to společenské, přátelské a otevřené osoby, které snadno překonávají překážky a s ničím si nedělají starosti. Vyhýbají se konfliktům a v rodině zastávají funkci usmiřovatelů a vyjednávačů. (Leman, 2006)

1.4 Nejmladší dítě

Psycholog Alfréd Adler ve své publikaci zmiňuje, že nejmladší děti mají výhodnou pozici z toho důvodu, že je z ní nikdo nemůže vystrnadit. Druhému, prostřednímu dítěti jsou podobní velkým množstvím energie a tím, že se snaží překonat ostatní. I v jejich případě určuje tempo starší sourozenec. Nejmladší děti se nejčastěji věnují umění nebo obchodu. Znakem benjamínků je také to, že jim často chybí kuráž. Ustupují z dráhy starších sourozenců a své úsilí vkládají do oblastí, ve kterých nemají silnou konkurenci. Je možné pozorovat, že nejmladší děti se díky svému postavení, rozvíjejí nejlépe. (Adler, 1999)

Leman (2006, s. 100) představuje nejmladší dítě jako posledního, který ale rozhodně posledním není. Nejmladší se projevují jako baviči, dokáží dobře manipulovat s lidmi kolem sebe. Bývají srdeční, nekomplikovaní a také zasnění. Benjamínek se velmi pravděpodobně stane rodinným šaškem, který nejvíce touží po upoutání pozornosti. Je to většinou dítě bezstarostné, veselé a společenské. Navzdory tomu, že je rádo středem pozornosti, bývá oblíbené. *„Jejich nadšený přístup k životu vyvolává v lidech úsměv, smích a kroucení hlavou.“*

1.5 Příprava na příchod mladšího sourozence

Pozitivní přijetí mladšího sourozence prvorozeným záleží, v nemalé míře, na vztazích v rodině a na přípravě rodičů. Připravit nejstarší dítě na příchod mladšího sourozence není vůbec lehké. Nejtěžší úlohou je připravit dítě na to, že mu nebude věnována veškerá pozornost.

Přípravou dítěte na příchod sourozence se ve své publikaci zabývá Simona Hoskovcová (2009). Uvádí, že vysvětlení očekávané situace by mělo odpovídat vývojové úrovni dítěte. Je dobré dítěti vhodným způsobem popsat, co se při

těhotenství odehrává v těle matky. Před příchodem sourozence na svět by se rodiče měli vyhnout negativním popisům, asociacím a zážitkům. Pokud již někdo dítěti něco negativního sdělil, měli by mu rodiče v rozhovoru jasně vyjasnit, že tyto obavy nejsou oprávněné.

Rodiče často slibují prvorozenému odměnu za vstřícné chování k miminku. Jedná se o křehkou záležitost, kterou může dítě využít k manipulaci s rodiči. Odměny jsou vhodné ve formě chvály a věnování pozornosti dítěti. Jakýmsi „návěkem“ na narození sourozence je návštěva známých, kteří mají malé miminko. Prvorozený si dítě prohlédne a zjistí, co ho čeká. Pro prvorozeného představuje nový sourozenec ohrožení, rivala. Rodiče se mohou setkat s výroky „Kdy to miminko vrátíme zpátky?“; „Nechci, aby tady bylo.“ Dítě takto vyjadřuje své pocity a nemělo by být za nelibé výroky trestáno.

Rodiče by měli prvorozenému i po narození mladšího sourozence věnovat pozornost. Zapojovat ho do péče o mladšího sourozence, naučit dítě s miminkem zacházet a nezakazovat mu kontakt s ním. Před narozením mladšího sourozence je vhodné praktikovat aktivity, které snáze prvorozeného na příchod sourozence připraví. Jedná se o prohlížení fotografií a video záznamů prvorozeného jako miminka, nebo knih, které pomocí příběhů dítě na tuto novou situaci připravují. (Hoskovcová, 2009)

Prekopová (2009, s. 153) uvádí, že: *„Prvorozené dítě by mělo v náručí své matky cítit, že v jeho bezprostřední blízkosti, v břiše matky, čeká na narození jeho bratříček nebo sestřička a že bude druhý nebo druhá, zatímco ono zůstane každopádně první a toto místo si navždycky uchová.“*

1.6 Krize po narození mladšího sourozence

„Malý král se jen těžko smiřuje s velkým prázdnem, které po mamince zaměstnané nyní péčí o nevídaného vetřelce zůstalo.“ (Psychologie [online] 2013)

Prožitky prvorozených při narození mladšího sourozence definoval A. Adler (1994) jako „sesazení z trůnu“. Trůnem myslel výlučný post nejstaršího dítěte v rodině, kdy byl prvorozený zvyklý na to, že mu patří téměř vše. Byl pánem domu, ale znenadání se pozornost matky zaměřila na někoho jiného.

Prekopová nazývá tuto situaci „ztraceným královstvím“. *„Málokterá životní zkouška je tak drastická, jako když jedináček dostane sourozence. Pro dítě to je první velká životní zkouška, kterou musí přestát. Se sourozencem se všechno mění. Důvěrné věci mizí. Doposud se mohl prvorozený cítit jako součást světa dospělých. Do této doby tu byl svět kvůli němu a pro něj. Teď už mu tento svět nepatří. Otáčí se okolo jiné hvězdy. Dítě se cítí vyloučené a nechané napospas samo sobě. V myšlení a cítění už je tak pokročilé, že tuto první životní krizi musí vědomě zpracovat.“* Prekopová (2009, s. 74)

Po příchodu novorozence do rodiny se stává sociální svět prvorozeného dítěte složitějším. Musí se emocionálně přizpůsobit nové situaci, chování a emocím nového člena rodiny. Tyto procesy jsou dynamické a vyvíjejí se nejrůznějším způsobem podle reakcí dříve narozeného dítěte a podle okolností, ve kterých jsou sourozenci vychováni. (Hoskovcová, 2006)

Krize při narození mladšího sourozence s sebou přináší emoce, které prvorozený do této doby nikdy neprožil. Nejčastěji se jedná o frustraci, zlobu a zklamání ve vztahu k matce. Žárlivost a nenávisť jsou v tuto chvíli přenášeny na členy sourozenecké skupiny. V této teorii se Féchant-Pitavy (2003 in Šulová, 2006) opírá o poznatky Freuda, který jako první, v souvislosti s narozením sourozence, předložil pojem „Oidipovský komplex“. Uvedl, že do doby před příchodem mladšího sourozence se Oidipovský komplex vztahuje pouze na pomyslný trojúhelník otec-matka-dítě. Jakmile se rodina rozroste o další děti, rozšiřuje se na komplex rodinný. Ovšem někteří autoři Freudovu teorii Oidipovského komplexu v souvislosti se sourozeneckými vztahy nepřijímají a toto přirovnání považují za zvláštní z toho důvodu, že Oidipus byl jedináček.

Po narození mladšího sourozence se rodiče často rozhodnou dát své starší dítě do mateřské školy. Předškolní dítě si ale již plně uvědomuje souvislosti a vstup do mateřské školy pro něj v tuto chvíli znamená velkou psychickou zátěž. Dítě se cítí jako nechtěné, odstrčené mimo rodinu a tím trpí. Při plánování rodičovství druhého dítěte, by měl příchod staršího sourozence do mateřské školy předcházet narození mladšího sourozence, a to minimálně o jeden rok. (Koťátková, 2008)

Narození mladšího sourozence je pro mnoho dětí velkou zátěží. Vymětal (2007) popisuje, že úzkost související s touto situací, se začíná objevovat po poznání

sourozence jako někoho, kdo může prvorozené dítě obrátit o matčinu péči a lásku. Mladší bratr nebo sestra je prvním dítětem vnímán jako rival. Míra úzkosti se různí v závislosti na věku. V období třetího a čtvrtého roku života úzkost z narození sourozence vrcholí. V dalším vývoji mizí a často bývá nahrazena zájmem o to mít sourozence.

1.6.1 Žárlivost a rivalita

Po narození mladšího sourozence je časté, že se u staršího dítěte projeví různé emoční potíže. Zlomyslnost, neochota dělit se o cokoli se sourozencem, nedostatek projevování pozitivních emocí a kladného vztahu jsou jedním z nich. Běžným chováním v této situaci je také regrese. Tedy chování, které odpovídá nižšímu vývojovému stadiu dítěte. Regresí se budu hlouběji zabývat ve 2. kapitole.

Pojmy žárlivost a rivalita můžeme označit za jevy vyskytující se nejen po narození mladšího sourozence, ale i za jevy panující mezi sourozenci po celý život.

Žárlivost je spolu s láskou produkt rodinných vztahů. Nelze se jí vyhnout, lze ji pouze ovlivňovat a minimalizovat. Určitá míra žárlivosti se objevuje v sourozeneckých vztazích. A to zejména proto, že objekt lásky, rodiče, obou sourozenců je společný. (Koťátková, 2008)

Podle Matějčka a Dytrycha (2002, s. 23) je jednou z hlavních příčin žárlivosti závislost. *„Čím závislejší jsme na nějaké osobě, tím více se obáváme ztráty jejího vztahu, její lásky, její pozornosti vůči nám.“*

Dalloz (2002) a Novák (2009) se shodují na tom, že žárlivost je nutné nepotlačovat. Skrytá žárlivost se může projevovat v jiné podobě po celý život. Nebylo jednoznačně prokázáno, zda má na výskyt žárlivosti vliv postavení mezi sourozenci nebo pohlaví dítěte. Je ale jisté, že vliv na žárlivost má pocit nezájmu a odstrčení. I když si to rodiče neuvědomují, často jsou to právě oni, kdo u sourozenců žárlivost podněcuje. Například tím, že staršího sourozence dávají mladšímu za vzor. Tímto je vyvoláván pocit, že jeden ze sourozenců je více přijímán. Jak uvádí Novák (2009) u prvorozených a zejména u chlapců se žárlivost objevuje nejčastěji. Dalloz (2002) dodává, že žárlivost se rozhodně netýká pouze prvorozených dětí, ale i druhorození a

nejmladší na své sourozence žárlí. Dále uvádí, že není třeba těmto zlostným projevům, které pramení z frustrace přikládat velkou pozornost. Oproti tomu Novák (2009), upozorňuje na to, že projevy žárlivosti vůči rodičům, vrstevníkům nebo sourozencům bývají bagatelizovány. Přitom podle odhadů se žárlivost na příchod mladšího sourozence projevuje minimálně u 50 % dětí.

Novák v téže publikaci hovoří o trestání dítěte za agresivní chování vůči sourozenci. Uvádí, že trestání dítěte rodiči, agresivní chování zvyšuje a efekt je tedy kontraproduktivní. Podobný názor zastávají i Faber a Mazlish (2009, s. 42), kteří tvrdí, že: *„Pokud trváme na dobrých vztazích mezi dětmi, přinese to špatné vztahy. Pokud povolíme špatné vztahy mezi dětmi, vede to k vztahům dobrým.“*

Projevem sourozenecké rivality bývá například neustálé vyžadování pozornosti, při kterém starší dítě po rodiči požaduje větší péči, zejména v době, kdy se rodič věnuje mladšímu sourozenci. Menší míra rivality může být dítěti prospěšná. Pomocí jí si upevňuje asertivní dovednosti, učí se argumentovat, hledat kompromisy a obstát při náročných požadavcích a situacích. (Celostní medicína [online] 2012)

2 NÁROČNÉ SITUACE V ŽIVOTĚ DÍTĚTE A JEJICH ZVLÁDÁNÍ

Předškolní věk je období, kdy se dítě s náročnými životními situacemi setkává mnohdy poprvé. Narození mladšího sourozence může být jednou z nich.

Náročné životní situace jsou nedílnou součástí našeho života. Člověk je konfrontován s velkým množstvím vnějších vlivů ze svého okolí, které lze považovat za zátěžové a stresující. Náročné životní situace bývají chápány jako nežádoucí, nepřátelské, ve vážných situacích způsobující psychické poruchy. Můžeme ale říci, že mobilizují organizmus, podněcují člověka k učení, vedou ho k vyšším výkonům svalovým, intelektuálním, citovým, nervovým i volním a podněcují rozvoj osobnosti. Avšak za určitých okolností, při nepřiměřeném stupňování náročnosti situace vzhledem k možnostem jedince, se stávají zdrojem nežádoucích stavů a reakcí, popřípadě nevhodných podmínek pro další vývoj jedince. (Čáp, Dytrych, 1968 in Hoskovcová, 2006)

Podle Vágnerové (2004), může prožití zátěžových situací vést ke změně v prožívání, chování i jednání.

Jednou z vlastností, které se pojí se schopností zvládat náročné životní situace je resilience.

2.1 Definice pojmu resilience

Definice pojmu resilience se u autorů různě liší. Šolcová (2009, s. 11) o resilienci hovoří jako o: „*souhrnném výsledku dynamických procesů vzájemného působení mezi dítětem, rodinou a prostředím v průběhu času.*“ Resilienci můžeme také chápat jako schopnost a způsobilost člověka aktivizovat síly, které pomáhají vyrovnávat se a čelit zátěžím, překonávat stresové situace, dávat životu řád a kladně jej orientovat. (Hellus, 2011). Wernerová (1997, in Hoskovcová, 2006, s. 45) charakterizuje resilienci jako „*proces, schopnost i výsledek úspěšné adaptace člověka vzdor nepříznivým či ohrožujícím podmínkám.*“

Gruhl a Körbächer (2013) resilienci chápou jako všechny síly, které člověka mobilizují ke zvládnutí pozitivních i negativních životních situací.

Vágnerová (2004) popisuje resilienci jako houževnatost, nezdolnost a schopnost odolávat zátěži v průběhu času.

Za projevy resilience je považován „*dobrý vývoj dítěte navzdory vysoce rizikovému prostředí, zachování způsobilosti a zdatnosti v zátěži a zotavení z traumatu.*“ Hoskovcová (2006, str. 45) Psychologický slovník (Hartl, Hartlová, 2010 s. 507) definuje resilienci jako „*souhrn činitelů, které člověku pomáhají přežít v nepříznivých podmínkách.*“ Obecně lze resilienci chápat jako určitou odolnost a schopnost zvládat stresové situace v životě. Tato odolnost je charakterizována kladným vývojem dítěte i přes vysoce rizikové prostředí, dále způsobilostí a zdatností při zvládání zátěže a schopností zotavit se z traumatu. (Hoskovcová, 2006)

Matějček a Dytrych (2002) v souvislosti s resiliencí hovoří o tzv. „sociální inteligenci.“ Popisují děti, které disponují vysokou sociální inteligencí. Děti, které ví, kdy a jak komunikovat a kdy nabídnout pomoc. Tyto děti zvládají životní nároky bez sebevětších obtíží – jsou resilientní. Na druhé straně popisují děti, které procházejí životem s obtížemi: „*Jakoby neomylně vždy šlápnou vedle.*“ (Matějček, Dytrych, 2008 s. 110)

2.2 Vývoj resilience předškolního dítěte

Předškolní věk je ve vývoji psychické odolnosti považován za velmi důležitý. V tomto vývojovém období je hlavním úkolem dítěte objevovat společnost mimo rodinu a naučit se v ní fungovat. (Hoskovcová, 2009)

Vrozené dispozice, temperament a vztah, jsou tři základní faktory, které podle Hoskovcové ovlivňují psychickou odolnost dítěte. Vrozená dispozice je podpořena zdravým stylem života v období těhotenství matky a radostným očekáváním dítěte. Ovšem genetická výbava je něco, co lze jen těžko ovlivnit. Pokud rodiče přijímají temperament dítěte od začátku s láskou a vztah k dítěti vytváří pocit bezpečí, je cesta k psychické odolnosti dítěte snazší.

Významnou úlohu hrají v životě předškolního dítěte modely chování. Dítě je v dnešní době sleduje nejen ve svém okolí, ale i v médiích. Prostřednictvím těchto modelů přejímá vzorce chování. Respektuje určité příkazy a zákazy ze strany rodičů a tím postupně utváří svůj systém hodnot a morální vědomí. V tomto věku, zejména

v období nástupu do mateřské školy, je předškolák konfrontován s požadavkem udržet v určitých situacích pozornost a motorický klid. Učí se sebekontrolu. Ovšem přílišné lpění na sebekontrolu, ze strany vychovatele, u dítěte rozvíjí pocity viny. Dítě chce vychovateli nebo rodiči vyhovět, ale nemusí být schopné těmto nárokům dostát. Z toho plynoucí opakované pocity selhání, dítě psychicky oslabují. Dospělí často přispívají tomu, že se předškolní dítě začne srovnávat s vrstevníky. Hoskovcová upozorňuje na to, že dítě inklinující ke srovnávání s vrstevníky bude odsouzené k trvalé životní nespokojenosti. Způsob hodnocení dítěte je jedním z faktorů, které ovlivňují psychickou odolnost. Na základě hodnocení se v předškolním období vytváří způsob vnímání svých vlastních úspěchů a neúspěchů. (Hoskovcová, 2009)

2.3 Charakteristika zátěžových situací

2.3.1 Stres, zátěž

Stres je součástí našeho života. Pro jeho snazší zvládnutí jsou důležité určité adaptační mechanismy. Schopnost zvládat náročné životní situace, stres a zátěž, se dítě učí v průběhu výchovy. (Vaníčková, 2004)

Stres a zátěž popisují Čáp a Mareš (2001) jako situace, kdy jsou na člověka zvýšeny požadavky a podmínky pro jeho činnost jsou ztíženy. Paulík (2010) chápe stres jako stav, ve kterém míra zátěže překročila únosnou mez. Pojem stres můžeme užívat jak pro stresory z vnějšího prostředí, tak i pro vnitřní stavy, které jsou vnějšími stresory vyvolané. Dále je stres označován za stav fyziologický, popřípadě psychofyziologický. Zdrojem stresu mohou být téměř všechny situace, se kterými se člověk setkává. (Čáp, Mareš, 2001)

Stres dítěte se může projevit v několika rovinách. Vaníčková (2004) charakterizuje příznaky v rovině tělesné, emocionální a příznaky projevující se změnou chování dítěte.

Mezi tělesné příznaky můžeme zahrnout nechutenství, bolesti břicha, zčervenání v tvářích, časté močení, napětí v krční oblasti. Emocionální příznaky se projevují náladovostí a impulzivností dítěte, plačtivostí a lítostivostí. Dítě má problémy s koncentrací pozornosti a projevují se u něj úzkostlivé stavy. Změny v chování dítěte značící stres se nejčastěji projevují odmítáním potravy, problémy se spánkem nebo

vyhýbání se společnosti. Dítě se náhle projevuje jako plaché a stydlivé, nebo naopak jako zlomyslné. Další změnou v chování bývá používání vulgárních slov, nepořádnost, neposlušnost. Objevit se mohou také krádeže, lži a podvody. (Vaníčková, 2004)

Vaníčková (2004, s. 89) popisuje příčiny, které vedou děti ke stresu:

Stresory vycházející ze životních změn dítěte:

- Narození druhého dítěte
- Úmrtí klíčové osoby pro dítě
- Rozvod rodičů
- Stěhování
- Nástup do školy
- Změna školy, učitele
- Dlouhodobá nemoc v rodině
- Úmrtí kamaráda, domácího mazlíčka
- Nový partnerský vztah rodiče, nevlastní sourozenci

2.3.2 Frustrace

Vágnerová (2004) označuje frustraci za situaci, kdy člověk nemůže dosáhnout uspokojení subjektivně důležité potřeby. Čáp a Mareš (2001) chápou frustraci jako zklamání, oklamání a bezvýsledné úsilí. Rozděluje ji na několik druhů.

Druhy frustrace podle Čápa a Mareše (2001, s. 200):

- **Deprivace** – deprivaci autoři popisují jako „*nedostatek něčeho důležitého*“. Vágnerová (2004) ji chápe jako stav, kdy některá z objektivně důležitých potřeb člověka není dlouhodobě dostatečně uspokojována. Deprivační zkušenost může negativně ovlivnit psychický stav jedince i jeho psychický vývoj. Příkladem deprivace je nedostatek pohybu a nedostatek podnětů kojence, který je ponechán v postýlce bez péče.
- **Oddálení** – Jedinec musí čekat na uspokojení potřeby, která je pro něj naléhavá už nyní, ale je možné ji uspokojit až v budoucnosti. Příkladem jsou mladiství, kteří by chtěli žít jako dospělí.

- **Zmaření** – zmaření je těžká forma frustrace. Jedná se o zhroucení snahy při dosahování cíle a o minimální naději na jeho budoucí realizaci.
- **Konflikt** – konfliktem označujeme rozmanité situace, při kterých v lidském životě proti sobě působí motivy, cíle, vlivy a podmínky. Vágnerová (2004, s. 49) popisuje konflikt jako: „*střetnutí dvou vzájemně neslučitelných, přibližně stejně silných tendencí.*“

2.4 Zvládání náročných situací

Podle Vágnerové (2004) závisí schopnost zvládání náročných situací na komplexu protektivních faktorů. Tedy na již zmíněné resilienci a na hardinnes, který je překládán jako nezdolnost či tvrdost. Můžeme ho také chápat jako určitý stupeň psychické odolnosti.

Čáp a Mareš (2001) se přiklání k teorii Kohna, který tvrdí, že: „*zvládání lze definovat jako vědomé adaptování se na stresor*“. (Kohn, 1996, s. 185 in Čáp a Mareš, 2011)

V souvislosti se zvládáním náročných situací zmiňují zvládací reakci, která se vyznačuje reakcí na bezprostřední stresor. Dále zvládací styl, který jedinec využívá při vyrovnávání se se stresory působícími v různých situacích a v různé době. Zvládání zátěže popisují jako neutrální kategorii. Pojem zvládnutí zátěže totiž neznamená, že se s ní dítě pozitivně vyrovná a úspěšně ji vyřeší. Znamená i její neúspěšné zvládání, mezi které patří například obviňování cizích lidí z vlastního selhání, obelhávání sama sebe nebo útěk do nemoci. (Čáp, Mareš, 2011)

Vaníčková (2004) uvádí, že zvládání stresových situací je vázáno na adaptaci a na schopnosti přizpůsobit se. Při nadměrné zátěži je třeba využít tzv. copingových strategií. Dítě se adaptaci a copingu učí prostřednictvím rodiny, kdy rodiče neskrývají své pocity a řešení jejich náročných situací představuje pro dítě model sociálního vzorce chování.

Adaptaci popisuje také Paulík (2010). Chápe ji jako nezbytnou podmínku pro přežití, která zajišťuje schopnost neustále se vyrovnávat s novými nároky a zajišťovat stálost a rovnováhu vnitřního prostředí (homeostázi). Pro označení adaptační schopnosti se užívá pojem adaptabilita.

2.4.1 Obranné reakce

Za obecně známé obranné reakce vůči zátěžovým situacím můžeme chápat útok, únik a coping.

Útok je jednou z reakcí na zátěžové situace. Vyjadřuje tendenci s ohrožující situací bojovat. Chování jedince je v tomto případě velmi rozmanité. Mohou se objevovat verbální ataky, výhrušné gestikulace až fyzické útoky. Agresi člověk procházející náročnou situací často obrací i k sobě samému. Projevuje se verbálním sebeobviňováním, v krajních případech se objevuje sebedestruktivní chování. (Vágnerová, 2004, Špaténková, 2004)

Podle Vágnerové (2004) lze do kategorie úniku zařadit i snahu o upoutání pozornosti a nadměrné sebeprosazování, které se projevuje odlišným chováním nebo výstřední úpravou zevnějšku. Tento mechanismus se objevuje především u dětí, jako reakce na citovou deprivaci. V případě, že se dítěti nepodaří vyvolat pozitivní emoce, snaží se vyvolat alespoň ty negativní. Když už nemohou být pohlazeni, chtějí dostat alespoň pohlevek.

Únik je opačnou variantou útoku. Jedinec se snaží uniknout ze situace, která se pro něj jeví jako neřešitelná. Může se jednat o faktický útěk, například z místa tragédie. Dále o útěk symbolický, který se projevuje například zakrytím obličeje rukama. Další možnosti úniku jsou fantazijní představy. Tendence řešit problém pomocí úniku se projevuje jak v oblasti samotného problému, kdy problém popíráme a nechceme ho vidět, tak v oblasti samotného přístupu k problému. (Vágnerová, 2004, Špaténková, 2004)

Dalším způsobem vyrovnávání se se zátěží jsou **copingové strategie**. Podle Vágnerové (2004) je rozděluje podle toho, zda jsou vědomé nebo nevědomé. Mezi vědomými a nevědomými strategiemi je určitý plynulý přechod. Člověk tak může reagovat různými způsoby zároveň. Coping lze charakterizovat jako vědomou volbu strategie při zvládnání náročné situace. Tato strategie závisí na vyhodnocení dané situace a posouzení vlastních možností. Cílem copingu je „*zlepšení celkové bilance, ať už k němu dojde v důsledku změny situace nebo změny postoje, hodnocení a prožívání problémové situace*“. (Vágnerová 2004, s. 57)

K obraně v zátěži můžeme zařadit také naučenou bezmocnost a záměrné sebeznevýhodňování. Naučenou bezmocnost popisuje Paulík (2010) jako stav, ve kterém došel jedinec k závěru, že náročné situace nemá smysl řešit vlastním úsilím. Pod záminkou vlastní neschopnosti se tak může zbavovat úkolů, na které údajně nestačí. V případě záměrného sebeznevýhodňování se jedná o vědomý proces, který můžeme popsat jako uhýbání před možným selháním. Jedinec si již před těžkou situací „hledá“ záminky a okolnosti, které mu znemožňují úspěšně problém řešit, dosáhnout cíle. (Paulík, 2010)

2.4.2 Některé nevědomé obranné reakce

Vágnerová (2004) uvádí několik obranných reakcí, které se uplatňují při zvládnání náročných životních situacích, ale jedinec si je plně neuvědomuje.

Hovoří o obranné reakci **popření**, kdy jedinec přijímá jen takové informace, které ho neohrožují a jsou pro něj příjemné. Ostatní negativní informace vytěšňuje. Dále popisuje **potlačení a vytěsnění**. Tento obranný mechanismus je používán nejčastěji po vysoce traumatizující události. Člověk se zbavuje myšlenek, pocitů, vzpomínek, které jsou pro něj nežádoucí a připomínají mu traumatizující událost. (Vágnerová, 2004)

Regrese je dalším obranným mechanismem. V jejím případě se jedinec začne náhle chovat způsobem, který neodpovídá jeho věku a je typický pro vývojově mladší období. Například dítě na náročnou situaci, jako je příchod sourozence reaguje pomočováním, požadováním mateřského mléka, dudlíku nebo se u něj projeví náhlé zhoršení řeči. Pokud toto chování trvá déle, než tři týdny, považuje se za patologické a je třeba navštívit psychologa. (Machová, Kubátová, 2009), (Hoskovcová, 2009)

Vymětal (2007) uvádí, že regrese může mít funkci terapeutického účinku a může být dokonce záměrně vyvolávána. Pomocí regrese jsou člověku zpřístupněny rané vývojové zážitky, nejčastěji z preverbálního období, které jsou jindy nepřístupné.

Pomocí **identifikace** se člověk snaží posílit svou hodnotu tím, že se ztotožní s někým, kdo je obdivován a připisuje si vlastnosti této osoby nebo skupiny. Díky tomuto obrannému mechanismu se jedinci zvyšuje sebevědomí a snižuje pocit méněcennosti a nejistoty.

V případě přisuzování vlastních chyb okolí nebo jiným osobám, se jedná o **projekci**. Pokud jedinec po nedosaženém cíli hledá jinou náhradu, jedná se o takzvanou **substituci**. Tato náhrada pravděpodobně neodstraní frustraci z předchozího neúspěchu, ale může přispět ke snížení zklamání a situaci učiní snesitelnější. Při dlouhodobé zátěžové situaci se objevuje další obranný mechanismus a tím je **rezignace**. V tomto případě je zátěžová situace natolik silná, že jedinec vzdává její řešení a považuje ji za neřešitelnou. Hlavním znakem tohoto obranného mechanismu je apatie, bezmocnost a pasivita. (Vágnerová, 2004)

3 VÝVOJ DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

V širším smyslu slova se pojmem předškolní věk označuje celé období od narození po nástup do školy. Toto označení má však svá úskalí. Hrozí zde riziko srovnávání vývojových potřeb všech dětí v prvních šesti letech jejich života.

V užším smyslu slova je předškolní věk chápán jako „věk mateřské školy“ nebo období od tří do šesti let. Konec této fáze je určen nástupem do základní školy, nikoliv pouze fyzickým věkem. (Kelnarová, 2010), (Langmeier, Krejčířová, 2006)

V této kapitole se budu zabývat kognitivním, emocionální a sociálním vývojem předškolních dětí. Znalost vývojových zvláštností tohoto období nám pomůže lépe chápat některé projevy dětí, které jsou zachyceny v praktické části.

3.1 Kognitivní vývoj

Kolem čtvrtého roku vývoj inteligence předškolního dítěte přechází z úrovně předpojmové na vyšší úroveň, a tou je názorové (intuitivní) myšlení. V předchozím, batolecím, období dítě užívalo slov nebo symbolů jako „předpojmů“. Částečně byly vázané na individuální předměty, ale již směřovaly k obecnosti. V předškolním období však dítě již uvažuje v celostních pojmech, které si utváří na základě podstatných podobností. Myšlení je v tomto vývojovém období egocentrické. Dalším znakem je antropomorfizace, tedy polidšťování věcí a magičnost. Autoři uvádějí, že myšlení dítěte je artificialistické. Všechno se děje a existuje samo od sebe. Všechno se podle dítěte „dělá“. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Percepce předškolního dítěte je globální. Podle Gillnerové (2010, s. 14) vnímá dítě *„celek jako souhrn jednotlivostí, kde zatím není schopno rozlišovat základní vztahy“*. Dítě snadno upoutají výrazné detaily, zvláště pokud se vztahují k jeho zájmu nebo potřebě. Zraková a sluchová diferenciacce se stále rozvíjí a je nezbytná pro pozdější schopnost syntézy a analýzy při čtení a psaní.

Vnímání času je u předškoláků nepřesné. Čas, který tráví nezajímavým způsobem, přeceňují a naopak. Lépe ho posuzují, pokud se vztahuje k nějaké konkrétní aktivitě. Například *„Až se vyspím, přijde maminka.“*

Představy dítěte jsou velmi barvité. Pokud něčemu úplně nerozumí, doplňují vnímané jevy takzvanou dětskou konfabulací. Jsou to smyšlené věci, o kterých jsou děti přesvědčeny, že jsou pravdivé. Představy, i fantazijní, pomáhají dítěti chápat realitu, která je pro něj někdy obtížně přijatelná a pochopitelná.

Paměť předškoláka je spíše konkrétní a bezděčná. Převažuje paměť mechanická. Záměrná paměť se vytváří až koncem pátého roku.

Období mezi třetím a šestým rokem je charakteristické zkvalitňováním řečových dovedností. Dítě výrazně rozšiřuje svou slovní zásobu a řeč hraje významnou roli v procesu jeho interakce s okolím. Pomocí řeči již dokáže vyjadřovat své pocity a prožitky. (Gillnerová, 2010)

3.2 Citový vývoj

Předškolní věk je označován jako věk iniciativy dítěte, aktivity v sebeprosazování i uchopování okolního světa. Regulování a rozvíjení této činnosti je úkolem, který je závislý na vzájemném vztahu mezi dětmi a dospělými. Dítě od dospělého přejímá většinu postojů, hodnot i názorů. Osvojuje si normy. Právě osvojování norem, porozumění jim a jejich dodržování výrazně souvisí s emocionálním vývojem dítěte. (Gillnerová in Šulová, 2003)

Citové prožívání dítěte předškolního věku je velmi intenzivní, ale krátkodobé a také proměnlivé. Děti v tomto období již dokáží své city ovládat a být k sobě kritické. Hodnotí chování své i druhých, zlobí se na sebe a umí se litovat. „*Vytváří se sebecit, který souvisí s pocitem vlastní identity a sebevědomím.*“ (Šulová, 2004, s. 72)

U zdravého dítěte předškolního věku je typická dobrá, veselá nálada, postupně mizí strach a důležitou roli přejímají sociální city, jako je láska, nenávisť, antipatie. Kromě spolupráce s vrstevníky se poprvé také objevuje chuť s nimi soupeřit. Předškolní dítě dokáže pomáhat, podřídit se většině, vést druhé a řešit konflikty pomocí kompromisu.

Citový vývoj a rozvoj má významnou roli v socializaci dítěte. K jeho stimulaci potřebují být děti v přiměřené interakci s dospělými. Prvních šest let života, můžeme označit za stěžejní v sociálním i citovém vývoji.

3.3 Sociální vývoj

Pro utváření sociálního chování je důležitý rozvoj svědomí dítěte. Svědomí je v předškolním věku zatím zaměřeno pouze na důsledky negativního chování. Typickou vlastností svědomí předškolního dítěte, je zaměření na konkrétní a aktuální situaci a spíše na její výsledek, než na pohnutky. „*Předškolák si vyčítá, že rozbil vázu, ale ne to že zbrkle či divoce běžel.*“ (Gillnerová in Šulová, 2003, s. 433)

Podle Šulové (2004) dochází v procesu socializace k několika zásadním změnám. První změnou je vývoj a zkvalitnění sociální reaktivity. Tento vývoj probíhá plynule od narození. Avšak v předškolním období, obvykle po nástupu do mateřské školy, dítě navazuje sociální vztahy s dětmi staršími, mladšími i opačného pohlaví, s dětmi motoricky méně zdatnými, šikovnějšími. Upevňuje vztahy s rodiči, prarodiči, setkává se s cizími dospělými a to vše mu dává možnost sociální reaktivitu zkvalitňovat a procvičovat.

Během předškolního období dochází k vývoji sociálních kontrol, což znamená přijímání norem společenského chování. Jedná se o postupný proces a zvnitřnění těchto norem se poprvé objevuje kolem třetího roku života dítěte. V tomto případě jsou ale značné individuální rozdíly, které závisí především na rodinném prostředí a uplatňovaných výchovných postupech. Dítě předškolního věku si postupně osvojuje své sociální role. Základem tohoto osvojování je přebírání modelu chování odporovaného od rodičů. Tyto modely nejprve dítě uplatňuje v různých námětových hrách, kdy napodobuje chování dospělých. Osvojování rolí se děje i mimo rodinu, většinou ve skupině vrstevníků nebo v předškolním zařízení. V předškolním věku již dítě dokáže určit některé své sociální role a tento krok je velmi důležitý v procesu formování vlastní identity.

Dítě je stále silně emocionálně vázáno na matku, ale pro svůj kladný vývoj potřebuje také kontakt s vrstevníky. Přínos vrstevníků můžeme spatřovat v rozvoji kognitivních struktur, tedy především v řeči, myšlení, motorice. Ale také v procesu zvnitřňování neboli interiorizaci, sociálních norem. (Šulová, 2004)

PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÝ CÍL PRÁCE

Existuje mnoho publikací, které se zabývají problematikou sourozeneckých vztahů. Jen málo prací se však věnuje samotnému „počátku“ sourozeneckých vztahů a tím je narození mladšího sourozence. Přitom právě tato situace představuje pro staršího sourozence naprosto novou a neočekávanou životní zkušenost. Reakce na narození sourozence se může odrazit v celém prožívání dítěte a často je patrná i v jiném než rodinném prostředí, například v mateřské škole. Můžeme očekávat, že existují určité faktory a zákonitosti, které hrají v procesu zvykání si a vyrovnávání se s touto životní situací roli.

Cílem výzkumného šetření je zachytit a přiblížit reakce předškolních dětí na narození mladšího sourozence. Jejich přijetí a vyrovnávání se s touto náročnou životní situací. Dílčími cíli je pochopit, co starší sourozenec po narození bratra/sestry prožívá. Dále poznat různé strategie rodičů, které jsou vhodné ke zvládnutí této situace. Výzkum je také zaměřen na získávání informací o tom, jak rodiče, především matky, starší dítě na narození sourozence připravují, a jaké změny v jeho chování po narození sourozence pozorují.

Práce se snaží přiblížit tuto problematiku a přispět k tomu, aby narození mladšího sourozence a s ním spojené různé negativní projevy a změny v chování staršího dítěte nebyly bagatelizovány. Výzkum může být přínosný pro rodiče. Při plánování dalšího potomka jim může pomoci s přípravou staršího dítěte na tuto situaci a lépe pochopit změny, které dítě po příchodu sourozence čekají. Přínos můžou v této práci spatřovat i učitelky mateřské školy, které jsou s předškolním dítětem v denním kontaktu a tak se se změnou v chování dítěte mohou potýkat a takto mu mohou lépe porozumět a podpořit ho.

4.1 Výzkumné otázky

Na základě teoretických poznatků jsem si pro výzkum určila tyto otázky:

1. Jak připravují rodiče své dítě na narození sourozence?
2. Jak reaguje dítě předškolního věku na mladšího sourozence?

3. Jak rodiče reagují na negativní projevy staršího sourozence vůči mladšímu?
4. Jakým způsobem rodiče dělili pozornost mezi děti?
5. Co by rodiče s odstupem času udělali jinak?
6. Jak se vztah sourozenců, z pohledu rodičů, čase vyvíjí?

4.2 Zvolený typ výzkumu

Pro dosažení výzkumného cíle bakalářské práce byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu. Hendl (2005, s. 50) cituje významného metodologa Creswella a uvádí, že: *„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému.“*

Výzkumník kvalitativního výzkumu vybírá na začátku svého výzkumu téma a stanovuje si základní výzkumné otázky. Ty může během výzkumu přeměňovat a potřebně upravovat. Pro tyto vlastnosti se kvalitativní výzkum považuje za *„pružný typ“*. (Hendl 2005, s. 50)

Jedinečnost a neopakovatelnost kvalitativního výzkumu jsou Miovským (2006) považovány za jedny ze základních charakteristických znaků. Jako další zmiňuje kontextuálnost, dynamiku, historičnost a reflexivitu.

Za jedno z negativ tohoto výzkumu můžeme považovat časovou náročnost sběru dat. Díky kvalitativnímu výzkumu získáváme podrobný popis, charakteristiku a vhlad při zkoumání jedince, skupiny nebo fenoménu. Na druhé straně získané poznatky nemusí být zobecnitelné a mohou být snadno ovlivněny preferencemi výzkumníka. (Hendl, 2005)

5 POUŽITÉ METODY ZÍSKÁVÁNÍ ÚDAJŮ

5.1 Hlubkový rozhovor

Pro získání potřebných údajů byla v práci použita metoda kvalitativního výzkumu, a to polostrukturovaný hlubkový rozhovor (in- depth interview). Rozhovor je nejčastější metoda sběru dat v kvalitativním výzkumu. Hlubkový rozhovor Švaříček (2007, s. 159) definuje jako: „*nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek*“.

Před přípravou rozhovoru by si měl tazatel připravit základní témata, která souvisí z hlavní výzkumnou otázkou. Ke každému tématu je vhodné připravit si několik otázek. Témata pro rozhovor by měla pocházet zejména z odborné literatury. (Švaříček, 2007)

Polostrukturovaný rozhovor vychází z předem připravených témat a otázek a používá se především v případové studii. Celý proces hlubkového rozhovoru se neskládá pouze z rozhovoru a jeho přepisu. Musí mu předcházet výběr metody, průběh dotazování, přepis rozhovoru, reflexe rozhovoru a analýza dat. (Švaříček, 2007)

5.2 Pozorování

Jako základní typ pozorování v kvalitativním výzkumu, uvádí Švaříček (2007) tzv. zúčastněné pozorování (participant observation). Toto pozorování trvá dlouhodobě, je systematické a probíhá přímo ve zkoumaném terénu. Pomocí pozorování je možné objevit a reprezentovat sociální život a proces. Švaříček považuje pozorování za jednu z nejtěžších metod sběru dat v kvalitativním výzkumu. „*Pozorování slouží k popisu jednání aktérů, zatímco rozhovor dokáže zachytit to, co účastníci říkají, co si myslí, a dospět k pochopení jejich zkušenosti.*“ (Švaříček, 2007 s. 144)

5.3 Případová studie- kazuistika

Kazuistika neboli případová studie, je jedním ze způsobů, kterým můžeme porozumět některým sociálním jevům. Při dodržení určitých pravidel, je kazuistika považována za důvěryhodnou výzkumnou strategii a je uplatňována řadou sociálních

věd. V případě mnohonásobné případové studie, se jedná o výzkum, který je prováděn minimálně u dvou případů. Výsledky výzkumu se vzájemně porovnávají a konečným výsledkem je zpráva, která shrnuje závěry všech zkoumaných případů. Mezi přednosti případových studií můžeme zařadit srozumitelnost širšímu spektru lidí. Studie nejsou psány pouze pro odborníky a teoretiky daných disciplín. Dalším pozitivem případové studie je pevné zakotvení výsledků studií v realitě. Všechny výsledky se skutečně odehrávají v reálném životě a poskytují vhled do jiných situací a případů. Případové studie většinou nevyžadují žádný výzkumný tým, může je vykonávat samotný výzkumník.

Výsledky případových studií je obtížné zobecnit na širší vzorky a je velice náročné provádět techniky ověřování spolehlivosti, protože studie jsou založeny na subjektivních interpretacích. Negativem je také to, že případové studie mohou být zkresleny zaujatostí výzkumníka. (Švaříček, Šedřová, 2007)

6 POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU

Polostrukturované rozhovory byly vedeny s rodiči dětí, kterým se v předškolním období jejich života narodil mladší sourozenec. Kontaktovala jsem několik rodin ze svého okolí, které splňovaly požadavky pro můj výzkum a rodiče dětí z mateřské školy, ve které pracuji. Dvě rodiny jsem kontaktovala pomocí internetové diskuze. Z celkového počtu deseti oslovených rodin k účasti na výzkumu přistoupilo pět rodin. Bohužel ani u jednoho rozhovoru se mi nepodařilo zajistit přítomnost obou rodičů. Rozhovory tedy probíhaly pouze s matkami. V jednom případě jsem měla možnost dlouhodobě pozorovat staršího sourozence při vyrovnávání se s narozením sestry.

Zkoumaný vzorek tvoří 5 matek.

<p>MATKA ANNA</p> <p>Počet dětí: 2</p> <p>Starší dítě: Chlapec. V době narození sourozence věk 4 roky a 5 měsíců.</p> <p>Mladší dítě: Dívka.</p>
<p>MATKA JANA</p> <p>Počet dětí: 2</p> <p>Starší dítě: Dívka. V době narození mladšího sourozence věk 4 roky a 2 měsíce.</p> <p>Mladší dítě: Dívka.</p>
<p>MATKA KLÁRA</p> <p>Počet dětí: 3</p> <p>Starší dítě: Chlapec. V době narození mladšího sourozence věk 3 roky a 6 měsíců. V době narození nejmladšího sourozence 6 let a 7 měsíců.</p> <p>Mladší dítě: Dívka. V době narození nejmladšího sourozence věk 3 roky a 1 měsíc.</p> <p>Nejmladší dítě: Dívka.</p>
<p>MATKA SOŇA</p> <p>Počet dětí: 3. Čtvrté dítě se narodí v květnu 2014.</p> <p>První dítě: Chlapec. V době narození prvního sourozence věk 3 roky 3 měsíce. V době narození nejmladšího sourozence 7 let.</p> <p>Druhé dítě: Dívka. V době narození nejmladšího sourozence věk 3 roky a 11 měsíců.</p> <p>Třetí dítě: Chlapec. Věk 4 roky a 6 měsíců. Věk v květnu 2014 (v době narození nejmladšího sourozence) 4 roky a 10 měsíců.</p> <p>Čtvrté dítě: Dívka. Předpokládané datum narození květen 2014.</p>
<p>MATKA KAMILA</p> <p>Počet dětí: 3</p> <p>První dítě: Dívka. V době narození mladších sourozenců 4 roky 4 měsíce.</p> <p>Druhé a třetí dítě: Dvojčata, chlapci.</p>

Tabulka zkoumaného vzorku 1

Z důvodu zachování anonymity byla křestní jména matek a dětí změněna.

7 REALIZACE VÝZKUMU

Kasuistiky rodičů a dětí a rozbory jednotlivých rozhovorů

Při vedení rozhovorů nedošlo k žádným problémům. Matky dětí byly velice vstřícné a ochotné podělit se se svými zkušenostmi. Nad otázkami se poctivě zamýšlely a velmi detailně vyprávěly své zážitky. Většina rozhovorů proběhla v domácím prostředí nebo v příjemném restauračním zařízení, kde bylo zajištěno dostatek soukromí. Jeden z rozhovorů proběhl přes Skype, z toho důvodu, že rodina žije dlouhodobě v zahraničí. Uvědomuji si, že tato metoda není klasická a nese s sebou určitá rizika. Na druhou stranu si myslím, že právě tento rozhovor byl pro práci velice přínosný.

Všechny matky, se kterými jsem rozhovor vedla, souhlasily s písemným záznamem průběhu rozhovoru. Ve třech případech souhlasily se zvukovým záznamem.

7.1 Rozhovor č. 1

Matka Anna. Prvorozené dítě Tomáš. Druhorozené Tereza.

První rozhovor probíhal v domácím prostředí. Při rozhovoru byly přítomné obě děti. Délka rozhovoru byla 90 minut. Matku i děti jsem znala již před výzkumem, a tak rozhovor probíhal v příjemném a přátelském duchu. Vzhledem k tomu, že s touto rodinou sousedíme, měla jsem možnost pozorovat Tomáše a jeho reakce před i po narození sestry. Uvědomuji si, že bližší osobní vztah s účastníky tohoto rozhovoru, může vést ke zkreslení a osobní zaujatosti z mé strany a může ohrozit důvěrnost a otevřenost respondentů. Snažila jsem se tedy k tomuto rozhovoru přistupovat co nejvíce objektivně.

V době narození Terezy, byly Tomášovi 4 roky a 5 měsíců. Otec dětí pracuje v jiném městě a domů jezdí pouze na víkendy.

V kapitole 7.1.1 uvádím pozorování chlapce a přepis spontánního rozhovoru.

Charakteristika staršího dítěte do doby narození mladšího sourozence

Anna hovořila o svém synovi Tomášovi, jako o šikovném dítěti a porovnávala ho s mladší dcerou Terezou. „*On byl hrozně šikovný, i přesto že se narodil jako rizikový a*

vážil 2400 gramů, tak to rychle dohnal. Oproti holce se naučil třeba chodit dřív na nočník a víc nás poslouchal. Byl takový bojácný. Když jsem řekla: „Tome tohle ne!“ tak se lekl a nechal toho a víckrát to nezkoušel. Třeba když lezl na schody.“

Tomáše dále matka charakterizovala jako hodně uplakané dítě. *„Začalo to vlastně už v porodnici. Pořád řval a řval. Nejhorší to bylo, když jsme se vrátili domů. Vůbec jsem nespala. Celou noc jenom řev. V půl roce ho to přešlo, ale pořád má tendence si věci vyřvat.“*

Anna uvedla, že u staršího syna byli jako rodiče více úzkostliví. *„U Tomáška se nikdy nestalo, že by si dal do pusy dudlík, který mu předtím spadl na zem. Všechno jsme dezinfikovali, hned jsme běželi dudlík sterilizovat. To u Terky už jsme občas povolili, nebo jsme to jednoduše nestíhali kontrolovat.“*

Od dvou let a sedmi měsíců Tomáš navštěvoval mateřskou školu. Vyrovnaní se s touto situací bylo podle matky „normální“. *„Zvládl to v pohodě. Jasně, že první týden z toho byl vyjukanej, ale pak mi říkal, proč pro něj chodím do školky tak brzo. Líbilo se mu tam.“*

Tomáše dále matka charakterizovala jako komunikativní, aktivní, sebevědomé a bystré dítě.

Příprava na příchod sourozence

Rodiče sdělili Tomášovi informaci o očekávání druhého potomka prakticky ihned potom, co jim byla potvrzena lékařem. Tomáš tuto informaci přijal, ale hlouběji se jí nezajímal. *„Řekli jsme mu, že se nám v létě narodí miminko. A on jen tak koukal a zeptal se, kde to miminko teď je. Vše jsme mu vysvětlili a nějakou dobu se vůbec na nic neptal.“* Na otázku jakého sourozence by si prvorozený přál, odpověděla matka: *„Chtěl bráčku.“* Tomáš se také podílel na výběru jména pro miminko. *„On to měl jasně určený. Když to bude kluk, bude to Kubík. Protože Kubík byl jeho nejlepší kamarád ve školce. A když to bude holka, bude to Tereška. Protože Tereška byla zase jeho láska ze školky. Nám to bylo celkem jedno. Obě jména byly v pohodě. Tak jsme s tím souhlasili. Jakmile jsme zjistili, že čekáme holčičku, byla to hned pro všechny Tereška a nad jiným jménem jsme ani nepřemýšleli.“*

Fakt, že se narodí dívka, přijal Tomáš pozitivně, i když si původně přál bratra. *„Mám pocit, že si pořád myslel, že bude vypadat jako ta Tereзка ze školky. Nebo že to bude ona.“* Na narození mladší sestry se podle matky těšil. Během těhotenství nepozorovala žádné negativismy vůči nenarozené sestře. Se synem si matka často povídala o tom, jaké to bylo, než se narodil. *„Toma to hrozně zajímalo. Začal si pouštět dvd ze svatby, protože jsem mu řekla, že tam už byl v bříšku. Koukal na to třeba třikrát za sebou.“*

Matka Tomáše během svého těhotenství připravovala na to, že po narození sestry bude vše trochu jiné. Využívala k tomu vyprávění příběhu, jaké to bylo, když byl Tomáš miminko. *„Říkala jsem mu, jak celou noc plakal, jak jsem byla pořád s ním. Taky jsem mu vyprávěla, co všechno se musí s miminkem dělat. Že samo neudrží hlavu a musím ho držet, přebalovat, kojit. Zdálo se mi, že to Tomáš bral rozumně. Vypadalo, že to chápe.“*

Anny jsme se ptala, zda ji překvapily nějaké otázky, které Tomáš v souvislosti s narozením pokládal. *„Ke konci těhotenství se ptal, jak se teda to mimino narodí. Tak nějak jsem mu popsala, jak to ve skutečnosti je. Jasně, že ne všechny detaily. A on se mě potom ptal, jestli je při tom rození nějaká krev. Řekla jsem mu, že jo. A on řekl: Maminko, já bych u toho narození teda být nechtěl. To jsem se musela smát.“*

Jednou z věcí, na kterou se Tomáš po narození sestry mohl těšit, bylo slíbení nového dětského pokoje, svůj pokoj měl předat mladší sestře. Z pozice malého dítěte se dostal do pozice toho staršího a zkušenějšího. I ze strany prarodičů, kteří ho často hlídali, byl připravován na to, že nyní bude doma jediný kluk a že bude matce pomáhat. Zdálo se, že se Tomáš na svou novou životní roli těší.

Reakce na příchod mladšího sourozence

V den narození mladší sestry hlídali Tomáše prarodiče. Poté si pro něj přijel otec a chtěl ho odvézt do nemocnice za matkou a narozenou sestrou. Zde se poprvé objevila úzkostná reakce. *„Manžel vyprávěl, že Tom začal bulet. Že nechce jet, že to bude v nemocnici ošklivý. Říkal, že to miminko vidět nechce. Vztekal se, ale cestou se uklidnil, a když ke mně přišli, vůbec nic jsem na něm nepoznala. Terku si pochoval, ale víc, než miminko ho zajímala polohovací postel, na které jsem ležela.“*

Po propuštění Anny a její dcery z porodnice, Tomáš nejevil vůči sestře žádné známky žárlivosti. *„Byl takový zamklý a klidný. A taky bylo léto a velké horko. Takže já jsem byla s malou doma a on lítal celé dny na zahradě se strejdou.“*

Po dvou týdnech od narození sestry se u Tomáše projevy první známky žárlivosti. Snažil se u matky vzbuzovat větší pozornost, byl plačtivý a hodně času chtěl trávit u svého strýce, se kterým rodina sousedí. *„Jednou Tereška spala a Tom dělal hrozný hluk. Něčím mlátil do stolu. Tak jsem mu řekla, ať jde do svého pokoje. On začal řvát, zavřel se v pokoji a tam se vyčůral do odpadkového koše. Za čas udělal to, že si vlezl do postýlky, kde holka spala, lehl si vedle ní a čekal, až je tam najdu.“* Další reakcí na narození sestry bylo regresivní chování. Tomáš požadoval po matce umělé mléko, které připravovala dceři. A i přes předchozí dobré řečové schopnosti začal šíšlat a přestal vyslovovat hlásku R. *„Nejdřív jsem myslela, že takhle mluví na Terešku. Že na ní šíšlá a snaží se být roztomilý. Ale vydrželo mu to týden. Pak to nějakým způsobem přešlo.“*

Reakce rodičů na negativní projevy vůči sourozenci

Matka Tomáše za negativní projevy netrestala a za vhodné chování neodměňovala. *„Příšerně mě rozčílil, jak se vyčůral do toho koše. Takovej velkej a šikovnej kluk a on udělá tohle. To jsem na něj hodně křičela, ale žádný trest za to nedostal.“*

Jak rodiče dělili pozornost mezi sourozence / Co by udělali jinak

Pozornost staršímu dítěti matka vynahrazovala v době, kdy mladší sestra spala (odpoledne). *„Když malá spala, dala jsem k ní chůvičku a šli jsme s Tomem na zahradu, hráli jsme si na písku, byli u bazénu a hodně jsme si povídali.“*

Podle slov matky by se s odstupem času nezachovala jinak. Vyrovnávání se prvorozeného s mladší sestrou nepovažuje za výraznou krizovou situaci v rodině. A podle jejích slov *„to proběhlo docela hladce.“*

Vývoj vztahu sourozenců

Matka považuje nynější vztah sourozenců za bezproblémový, ve kterém se objevuje přiměřená rivalita. Největší projevy žárlivosti ze strany prvorozeného, vymizely cca po čtyřech měsících. *„Žárlí na sebe pořád, ale řekla bych, že tak nějak“*

zdravě. Jako každý sourozenci. Není to nic hrozného. A teď když je Terka větší a chodí, může si s Tomem hrát. Řekla bych, že se mají hrozně rádi. Jednu chvíli se úplně milují. Objímají se a pusinkujou, ale během chvilky jsou taky schopný se poprat.“

7.1.1 Pozorování prvorozeného chlapce

Metodu pozorování jsem použila pouze v tomto případě. S rodinou chlapce sousedím a jsem s ní téměř v každodenním kontaktu. Pozorování bylo prováděno v průběhu jednoho roku. Pro pozorování jsem si vymezila určité kategorie:

- 1) Chování chlapce před narozením mladšího sourozence
- 2) Reakce po oznámení očekávání mladšího sourozence
- 3) Různé otázky, obavy a reakce před narozením sourozence
- 4) Reakce na narození mladšího sourozence – změny v chování, změna vztahu k matce
- 5) Vztah k sestře

1) Z dlouhodobého pozorování na mě Tomáš působí jako komunikativní a sebevědomé dítě. Na svůj věk velmi dobře vyslovuje a je rád v prostředí dospělých lidí. Nedělá mu problém navazovat vztahy se staršími kamarády. Navštěvuje mateřskou školu a podle informací od učitelek, je v kolektivu oblíbený. Tomáš se často chová výbušně. Řekla bych, že se u něj objevují rysy cholerické osobnosti. Matka často musí čelit jeho záchvatům vzteku. Na druhou stranu se dokáže hodiny tiše a soustředěně věnovat činnosti, která ho baví, například stavba z lega. U chlapce se neprojevují žádné výchovné problémy. Otec je s rodinou pouze o víkendech a řekla bych, že je Tomáš silně fixován na matku, ale celý týden se těší na příjezd otce.

2) Tomáš informaci o očekávání mladšího sourozence přijal, ale hlouběji se jí nezajímal. Několikrát jsem se ho ptala, zda se těší. Odpověděl pouze „Jo“ a více o tomto tématu nehovořil. Jeho chování se po oznámení o očekávání sourozence nijak nezměnilo.

3) Po dobu těhotenství matky Tomáše velmi zajímalo, jak celé těhotenství probíhá. Pozoroval, jak matce roste břicho a prohlížel si knihu o mateřství. Pro budoucí

sourozence vybral jména Jakub a Tereza. Rodiče s těmito jmény souhlasili. Přál si, aby se narodil chlapec. Poté co zjistil, že se narodí dívka, vybral v pokojíčku několik červených hraček a oznámil mi, že nemůžou mít holku, protože si nebude mít s čím hrát. S matkou navštívil lékaře a svou sestru tak mohl vidět na ultrazvuku. Po příchodu domů mi přišel zážitek s nadšením sdělit. Měsíc před narozením mladšího sourozence, jsem vyzvedávala Tomáše z mateřské školy. Byl zamlklý a smutný. Na moje otázky nereagoval, jen se ptal, kde je maminka. Řekla jsem mu, že za ní jdeme domů. Poté co jsem ho přivedla domů k matce, začal plakat a matku objímat. Po chvíli nám řekl, že se hrozně bál, že už je maminka v té porodnici.

Tou dobou často kreslil rodinu. Sebe, otce a matku s velkým břichem, které vždy vybarvil jinou barvou než celý obrázek.

Několik týdnů před narozením Terezy jsme společně s Tomášem a jeho matkou třídili oblečení pro miminko. Většina věcí byla po Tomášovi. Měli jsme rozdělené dvě hromádky. Věci, které byly vhodné pro Terezu, jsme dávali na stůl. Ostatní věci jsme dávali do krabice, kterou jsme chtěli vrátit zpět na půdu. Tomáš nám s tříděním pomáhal. Když se dozvěděl, že je některé oblečení po něm, vzal ho a dal ho do krabice. Na otázku proč to dělá, odpověděl: „*Když je to moje, tak to nemůže přece nosit Terezka.*“ I přesto matka oblečení vrátila zpět na stůl, což u Tomáše vyvolalo pláč. Týden před narozením sestry trávil Tomáš hodně času se mnou a s mým přítelem. Vyptávali jsme se ho, jestli se těší na sestřičku. Odpovídal nám buď jednoslovně anebo otázky zcela ignoroval. Tou dobou působil zamlkle a jakoby o něčem neustále přemýšlel.

4) Po návratu z návštěvy v porodnici působil Tomáš smutně a zamyšleně. Když jsem za ním přišla, hrál si na zahradě na písku na otázku, jak se mu líbí sestřička, odpověděl: „*Hmm, líbí.*“ a dál se věnoval stavění z písku. Následující den měl jet s otcem opět do porodnice za matkou. Šla jsem mu pomoci s oblékáním. Tomáš seděl v pokoji na zemi, kolem sebe rozházené oblečení a naštvane tvrdil, že nikam jet nemůže, protože si nemá co obléct. Otec ho pobízel, aby zrychlil. Poté co se Tomáš oblékl, tvrdil, že má hlad, žízeň a že nemůže jet bez autíčka, které nemůže najít. Snažil se odjezd do porodnice co nejvíc oddálit. U auta začal plakat a křičet, že nikam nepojede.

Po příchodu matky a mladší sestry domů měl Tomáš radost. Nakreslil jim obrázek a celý den sestru pozoroval a tulil se k matce. Od dalšího dne začalo rodinu navštěvovat spousta známých. Tomáš s nimi chvíli pobyl a pak přišel ke mně nebo k přítelovi a pořád dokola chtěl hrát pexeso.

Když se u Tomáše objevilo regresivní chování – změna v řeči, vynechávání hlásky R, kterou už uměl, matka ho za to neustále napomínala a upozorňovala ho, ať mluví normálně. Tomáš na napomínání vůbec nereagoval. Po týdnu se řeč vrátila do normálu.

Během dalších dvou měsíců jsem u něj několikrát zpozorovala úzkostlivé chování. Zničehonic začal plakat nebo dostal záchvat vzteku a kopal do nábytku. Většinou se toto chování projevovalo při běžných denních situacích, například když mu matka řekla, ať si jde uklidit pokoj, nebo když se oblékal a nešly mu zapnout knoflíky na svetru.

Z mého pohledu se po narození sestry změnil i Tomášův vztah k matce. Často ji neposlouchal, a pokud ho žádala o pomoc, odmítl. Po 6 týdnech od narození Terezy si matka zlomila ruku, což ji znemožňovalo plně se o dceru starat. Na pomoc přijela Tomášova babička. Podle mě se od té chvíle Tomášovo chování zlepšilo. Najednou měl mnohem více pozornosti a také se cítil důležitý, protože babičce pomáhal s péčí o sestru.

5) K sestře se Tomáš snažil chovat jemně a opatrně. Matce s péčí o sestru pomáhal, ale neobešlo se to bez odmítání. Po pár týdnech rozpoznal, co sestra potřebuje, když pláče. Věděl, že potřebuje dudlík nebo že má hlad. Neustále se ptal, kdy sestra vyrostne a kdy si s ním bude hrát. Jedenkrát za měsíc odjíždí Tereza s otcem na týden k prarodičům do jiného města. Po dobu její nepřítomnosti se na ni Tomáš ptá a těší se, až přijede.

Nynější vztah Tomáše a Terezy bych popsala jako bezproblémový.

7.1.1.1 Přepis spontánního rozhovoru s prvorozeným chlapcem

Já: *Tomášku, co dělá maminka?*

T: *Čte si něco*

Já: A Terezka?

T: *Nevim, asi zase spí. (Odchází a jde si pohladit našeho kocoura.)*

Já: *Líbí se ti Kamílek?*

T: *Jo, líbí. Já bych chtěl taky kočičku.*

Já: *Tak se musíš domluvit s mamkou, třeba by ti nějakou pořídila.*

T: *Prej nemůžem mít kočičku kvůli Terezce...*

Já: *To víš, Terezka je ještě moc malinká...*

T: *Když já bych měl doma radši kočičku než Terezku.*

Já: *Proč?*

T: *Bych si s ní mohl hrát.*

Já: *S Terezkou můžeš přece taky, ne?*

T: *Nemůžu, dyť furt spí.*

Já: *Až vyroste, nebude tolik spát a budete si spolu hrát.*

T: *No jo, jenže to bude až za dlouho. To už budu starej.*

7.2 Rozhovor č. 2

Matka Jana. Prvorozené dítě Petra. Druhorozené Kateřina. Rozhovor probíhal v domácím prostředí a trval 90 minut

Charakteristika staršího dítěte do doby narození mladšího sourozence

Podle matky byla prvorozená Petra hodné a tiché dítě, hodně závislé na matce. „*Petruška byla hrozně hodné miminko, všichni mě děsili, jak jsou první měsíce po porodu strašně náročné, ale já jsem si to užívala a byl to pro mě spíš odpočinek. Peťa hodně spala, budila se jen na kojení a hned po jídle zase usnula.*“

Na výchově Petry se velmi podíleli prarodiče, protože bydlí ve stejném domě. Ve dvou letech a šesti měsících začala Petra navštěvovat mateřskou školu. Podle slov matky, měla velice složitou adaptaci. „*Do školky jsem ji táhla smykem. Doma měla hysterický záchvaty, brečela v noci ze spaní, bolelo ji furt břicho. Hrozný prostě.*“ Po dlouhých úvahách rodiče dospěli k tomu, že dcera na 4 měsíce přeruší docházku do MŠ a budou ji hlídat prarodiče. Ve třech letech nastoupila do mateřské školy znovu a podle slov matky se po necelých třech týdnech dobře adaptovala.

V bodech matka charakterizovala dceru jako tichou, pečlivou, často zasněnou, tvrdohlavou a stydlivou.

Příprava na příchod sourozence

Matka uvedla, že dceru na příchod mladšího sourozence nijak zvlášť nepřipravovali. Když byla matka na konci třetího měsíce těhotenství, oznámili dceři, že bude mít sourozence. Její reakce byla kladná. *„Petruška měla radost. Známi měli tou dobou dvouměsíční miminko, chodili jsme k nim na návštěvu a Peťa si ho ráda chovala.“*

Na otázku, zda se dcera podílela na výběru jména, odpověděla: *„Ne, to jsme vybírali s manželem sami.“* Petra se ale podílela na přípravě oblečení pro sestru. *„Jakmile jsme zjistili, že čekáme holčičku, vyndala jsem věci po Petře, prala jsem je, ona mi je pomáhala věšet a rozplývala se nad tím, jak je to maličký.“*

Matka uvedla, že prarodiče Petře vysvětlovali, že se musí sama oblékat, protože po narození sestry nebude mít matka tolik času ji s oblékáním pomáhat.

Během matčina těhotenství se dcera nevyptávala, co bude, až se sourozenec narodí. *„Jenom jednou se mě zeptala, kde bude spíkat a jestli může dál spát s náma v posteli. Řekla jsem jí, že jo, ale že jí bude miminko možná budít. Řekla, že jí to nevádí.... Začala se víc zajímat až pár dní před porodem, kdy jsme o tom hodně mluvili a když mě odvezli do porodnice, tak prý seděla doma s hračkou-mobilem a pořád jakoby volala do porodnice a ptala se, jestli už je sestřička na světě.“*

Reakce na příchod mladšího sourozence

Prvorozená Petra poprvé viděla svou sestru až po pěti dnech od narození. *„Měla nějakou střešní chřipku, tak za náma nešla do porodnice...Když jsme přišly domů, čekala na nás v kuchyni a měla namalovaný obrázek – mě, tátu, sebe a miminko. Akorát mě nakreslila ještě s velkým břichem, a když mě viděla, tak se hrozně divila, kde to břicho mám.“*

Matka hovořila o tom, že v prvních týdnech po příchodu mladší sestry, se starší dcera dožadovala větší pozornosti. *„Hodně se za mnou chodila mazlit a hrály jsme*

takovou tu naši hru „jak moc mě máš ráda“ to ji obejmou a hrozně ji mačkám a říkám jí: takhle tě mám ráda! A ona se hrozně směje.“

Po narození mladší sestry, Petra dále navštěvovala mateřskou školu. *„Jediná změna byla, že jsem ji začala vyzvedávat po obědě. Šlo to ale jen první dva měsíce, pak mi začala Kačenka spát jinak a já bych ji musela budít a bylo to časově náročný. Tak zase začala Petra ve školce spát a chodila jsem pro ni ve 3 hodiny.“* Teprve po této situaci se u starší dcery, podle matky, objevila první žárlivá reakce. *„Řekla mi: To budeš doma s Kátou a já budu spinkat ve školce? Snažila jsem se ji to vysvětlit, ale moc mě nevnímala. Začala brečet a říkala, že chce být taky miminko a nechce spát ve školce.“*

Kromě této situace se podle matky neprojeví žádné jiné změny v chování prvorozené Petry. *„Myslím, že jsme to zvládli úplně v klidu. Petruška mi hrozně ráda pomáhá s péčí o malou. Koupe ji se mnou, přebaluje. Když se nevidí, když je Peťa u babičky, tak mi volá a ptá se na ní. Kreslí ji obrázky a dává jí je do postýlky...“*

Reakce rodičů na negativní projevy vůči sourozenci

Ze strany prvorozené se neprojeví téměř žádná negace vůči mladší sestře nebo žárlivé chování. Pouze jedenkrát ve výše uvedeném případě (vyzvedávání z MŠ po obědě). Matky jsem se ptala, proč si myslí, že dcera nežárlila. *„Protože se asi skoro nic pro ni nezměnilo. Domů jsme si přivedli mimino a pro ni zůstalo všechno stejný. Nic jsme neměnili. Bála se, že s náma nebude moct spát v posteli, to bylo jediný. A spí tam s náma dodneška. Vzala to fakt v pohodě.“*

Jak rodiče dělili pozornost mezi děti/ co by udělali jinak

Na tuto otázku matka odpověděla: *„Já jsem tu pozornost jakoby nijak nedělila. Proč taky. Neměla jsem vyhrazený čas jenom pro Petru a jenom pro Kačku. Prostě jsem najednou měla dvě děti a čas jsem trávila s nima. Kromě toho, když byla starší ve školce, to je jasný, že jsem se věnovala malé. Ale když byly obě holky doma, tak jsme dělaly všechno spolu. Starší mi při všem asistovala, při kojení, přebalování, koupání. Společně jsme si četly pohádky nebo třeba rozesmávaly Káju.“*

Na otázku „Co by matka udělala jinak“ odpověděla, že by nic neměnila. Toto životní období pro ni a tvrdí, že i pro prvorozenou dceru, bylo velice příjemné.

Vývoj vztahu sourozenců

Matka uvedla, že sourozenecký vztah se z jejího pohledu neustále posiluje. Děvčata si spolu hrají, starší Petra se o sestru stará a ochraňuje ji. *„Teď už malá sedí, tak s ní může Petra dělat víc věcí. Dává jí do vlásků sponky, pořád jí češe, podává jí hračky. Je taková její druhá maminka.“*

7.3 Rozhovor č. 3

Matka Klára, děti Jan, Barbora a Vendula

Paní Kláru jsem kontaktovala na základě přečtení internetové diskuze, ve které popisovala reakce dětí na narození sourozenců. Rozhovor probíhal v klidném restauračním zařízení, kde bylo zajištěno dostatek soukromí. Přítomné byly všechny tři děti. Dvě starší si po celou dobu hrály v dětském koutku a nejmladší (roční) seděla matce na klíně. Rozhovor na mě ze začátku působil trochu rozpačitě, ale po chvíli jsme se přesunuly s matkou k dětem a od té doby se mi rozhovor jevil mnohem uvolněněji. Délka rozhovoru byla 80 minut.

Charakteristika nejstaršího dítěte do doby narození mladšího sourozence

Matka charakterizovala nejstaršího syna Jana, jako velmi citlivé a vnímavé dítě, které vyžadovalo neustálou přítomnost matky. Dále ho charakterizovala jako plačtivé, úzkostlivé, stydlivé, ale velmi hodné dítě. Uvedla, že ve třech letech musel být hospitalizován kvůli těžkému průběhu střevní chřipky. Tou dobou byla již matka těhotná a vzhledem k rizikovému těhotenství ji lékaři nedoporučovali často do nemocnice za synem docházet. Po dobu desetidenní hospitalizace syna mohla navštívit pouze 3x. Uvedla že: *„Potom co přišel z nemocnice, bylo to, jako by mi přišel domů jiný chlapeček. Všeho se lekal a byl strašně úzkostlivej. Třeba jsem mu přinesla k snídani rohlík a on začal hrozně brečet, že ho nechce, že tyhle rohlíky měli v nemocnici. Pyžámko, které měl v nemocnici, jsem musela vyhodit, protože když ho viděl, tak se rozbřečel.“*

Mateřskou školu prvorozený navštěvoval až od 5. roku. Jinak byl po celou dobu doma s matkou.

Přípravy na příchod mladšího sourozence

Prvorozený se o očekávání mladšího sourozence dozvěděl ve třetím měsíci matčina těhotenství. Krátce na to byl hospitalizován a během hospitalizace v nemocnici si podle slov matky myslel: *„že až přijde domů, bude tam i miminko. Nechápal, že si musí ještě půl roku počkat.“* Rodiče prvorozeného připravovali tak, že mu vyprávěli, jaké to bude, až se sourozenec narodí. Zdůrazňovali mu, že budou mít obě děti stejně rádi, ale že s mladším sourozencem bude víc práce. Jan se snažil zlepšovat v sebeobsluze. *„Když se mu podařilo nazout botu, přiběhl za mnou a křičel: Mami, mami, podívej. Až se narodí miminko, tak už to budu umět úplně!“*

Pohlaví mladšího sourozence synovi rodiče dopředu nesdělili. *„Chtěli jsme to pro něj jako překvapení. Přál si asi spíš kluka, protože když jsme připravili postýlku, tak do ní nosil autíčka, jakože pro miminko.“*

Reakce na narození mladšího sourozence

Jan viděl sourozence 3 hodiny po jeho narození. *„Manžel ho přivezl a v autě mu říkal, že už je miminko na světě, ale pořád mu neprozradil, jestli to je holka nebo kluk. Honzík byl prý dost zaražený a těšil se víc na mě, než na mimčo.“*

Při prvním spatření sourozence – sestry, byl podle rodičů prvorozený velice zklamaný, že se nenarodil bratr. *„Koukal na Báru a nejdřív si asi myslel, že to je kluk. Pak mu říkáme: Honzíku, to je sestřička Barunka. Nic neříkal, jen na ni zíral, pak si vlezl ke mně do postele a hrozně se ke mně tulil.“*

První dva měsíce po narození mladší sestry, popisuje matka jako „příšerné“. U prvorozeného se projevovala ve velké míře žárlivost. *„Pořád na sebe upozorňoval, když jsem šla malou koupat, chtěl se jít taky vykoupat do té malý vaničky. Vysvětlovala jsem mu, že se tam nevejde. Ne a ne, prostě tam musel, protože se tam Bára koupe. Když jsem malou kojila, tak na mě pořád lezl, měla jsem pocit, že mi snad bude taky chtít pít z prsu. Byla jsem z toho nervózní, protože malá hodně špatně pila. Několikrát jsem na něj zařvala, on začal brečet. Asi to nebylo správný, ale já jsem fakt už nevěděla co s ním.“* Matka popisovala, že změny v chování prvorozeného se objevovaly postupně. Nejprve žárlivost, poté na matčin hněv reagoval tím, že s ní krátkou dobu nehovořil. *„Jednou odpoledne zase vyváděl, když jsem šla ohřát jídlo, tak malou přikryl úplně celou dekou a naskládal na ní polštáře. Když jsem to viděla, křičela jsem na něj a dala*

jsem mu na zadek. Manžel byl zrovna doma, viděl, že jsem fakt rozčilená, tak Honzika vzal a odjeli ke známým. Od dalšího dne se mnou vůbec nepromluvil a trvalo to skoro týden. Jenom kýval a komunikoval pouze s manželem.“ Dalším projevem bylo negativní chování vůči mladší sestře. *„Jednou si ji chtěl pochovat, tak jsem mu ji dala do náruče. Držel ji a koukal na ní s takovým divným výrazem. Najednou malá začala strašně křičet a on jí pod peřinkou mačkal surově ručičku. Neudržela jsem se a jednu jsem mu natáhla. Vyrcholilo to tím, že malou vzal a já mu říkám: Kam ji neseš? A on: Zavřu ji do skříně, jenom na chvíli.“*

Jak rodiče reagovali na negativní projevy vůči mladšímu sourozenci

Matka uvedla, že se synovi nejprve snažila vše vysvětlovat. Poté ale prý neměla sílu na nic jiného, než na křik a občasné tělesné tresty.

Jak rodiče dělili pozornost mezi děti/ co by udělali jinak

„Dělit tu pozornost bylo dost těžký. Jenže když začal být Honzík tak hnusnej na malou, tak jsem ani neměla chuť mu pozornost věnovat. A to jsem věděla, že je to špatně a že bych se mu právěže věnovat měla. Ale mně to prostě nešlo, já jsem na něj byla strašně našťvaná.“

Vývoj vztahu sourozenců

Změny v chování prvorozeného a negativní reakce na narození mladší sestry trvaly podle matky měsíc a půl. Žárlivost přetrvává dodnes, ale v únosné míře.

V současné době má prvorozený ještě jednu mladší sestru a se starší, Barborou, jsou podle matčiných slov „jedna ruka“. *„Žárlí na ni teda pořád, ale dokážou si spolu celý hodiny hrát, a jak trochu vyrostly, tak je to teda mnohem lepší. Ze začátku jsem si myslela, že ji bude Honzík nenávidět po celý život.“*

Matky jsem se zeptala, jestli nespatřuje chybu v tom, že synovi nesdělili dopředu pohlaví dítěte: *„No já nevím, možná máte pravdu. Možná by nebyl tak překvapenej, kdybysme mu to řekli. Jenže my to chtěli jako překvápko pro něj. Ale je teda fakt, že byl dost zklamanej, že se narodila holka.“*

Dále matka uvedla, že by více zapojila do péče o děti prarodiče nebo známé. *„Byla jsem z toho hotová, brala jsem to hrozně vážně. Byla jsem zlá na Honzika, na manžela, na sebe našťvaná, že to nezvládám, do toho to kojení, co nám nešlo. U dalšího*

dítěte jsem se poučila a měla jsem více času na sebe. Hlídaly kamarádky nebo babi a já jsem chodila 2x týdně cvičit.“

Reakce prvorozeného na narození třetího dítěte

Když do rodiny přibylo třetí dítě, bylo prvorozenému 6 let a 7 měsíců. Za měsíc měl nastoupit do základní školy. Podle matky na narození třetího dítěte reagoval podstatně lépe, než na předchozího sourozence. *„Teď na to totiž byli dva on a Barunka (druhorozená).“*

Jednou z možností, proč na druhého sourozence reagoval lépe, je zvýšená pozornost okolí vůči němu. *„Jak měl nastoupit do školy, tak k nám chodily návštěvy, kouknout na miminko. Chvilku si Vendulku (třetí dítě) pomačkaly, pokochaly se... A pak se ptaly Honzík, jak se těší do školy. Tak jim ukazoval tašku, penál, desky na sešity. Prostě i přes to malý, byl on středem pozornosti, protože ho čekal ten nástup do školy.“* V tu chvíli byla „stranou“ spíše druhorozená Barbora.

Charakteristika druhorozeného dítěte do doby narození nejmladšího sourozence

Druhorozená dcera Barbora byla do doby narození nejmladšího sourozence „tatínkovo holčičkou“. *„Člověk by řekl, že kluci budou držet spolu – jako Honzík s manželem a já s Barunkou. Ale my to máme doma naopak. Barunka je takový kluk. Honzík je moc opatrný, ale Barunka jde do všeho po hlavě. S tátou vymýšlí blbosti, chodí spolu hodně plavat. On jí vyhazuje do vody, dělá s ní salta. Honzík si tak plave kolem nich a moc ho to nebere.“*

O Barboře hovořila matka jako o průbojnější, než je prvorozený. Dále uvedla, že je často umíněná a cholerická.

Podle matky Barbora v prvorozeném Janovi spatřuje vzor. *„Honzík je takovej pečlivější, na všem si dá záležet. Bára chce mít všechno hned z krku. Ale když dělají něco společně, třeba něco malujou, tvoří, tak je vidět, jak to chce mít stejně dobře jako brácha, i když to samozřejmě nejde, když je o tři roky mladší.“*

Příprava druhorozené na příchod nejmladšího sourozence

Na přípravě Báry se částečně podílel i bratr, který ji vyprávěl, jaké to bylo, když se narodila. *„Vyprávěl jí, jak byla malá, jak pila mlíčko, jak jsme ji koupali. Já jsem dodávala, že nás to teď bude čekat s miminkem, až se narodí. Schválně jsem čekala,*

jestli Honzík přizná, jak se choval, když se Bára narodila. Nic neřekl. Já jsem o tom taky nemluvila.“

Matka uvedla, že se po zkušenosti s prvorozeným synem a jeho reakcích na narození sestry, obávala, jak bude druhorozená reagovat. Snažili se v tomto případě situaci nepodceňovat a o narození dcery si s prvorozeným i druhorozenou dlouho povídali. *„Ukazovala jsem jim fotky moje, manželovo, její a bráchovo, když jsme byli miminka. Na všech fotkách miminka někdo držel. Tak jsem říkala: Vidiš, to miminko vůbec nic neumí, tak se o něj musí někdo starat.“* Krátce před narozením třetího dítěte, pořídili rodiče Barboře panenku, aby se o ni starala, jako o skutečné dítě. *„Koupili jsme ji takovou tu Babyborn. Jak to umí všechno. Byly k tomu plínky, kaše, dudlík, pak nějaká flaštička. To miminko nakrmila a za chvíli ho musela přebalit. Strašně jí to bavilo a dokonce i Honzík to dost zúčastněně pozoroval a jednou jsem ho nachytala, jak si s ní taky tajně hraje.“*

Ptala jsem se matky, zda ji překvapily nějaké otázky ze strany dcery na narození mladšího sourozence, těhotenství apod. *„Dost jí zajímalo, jak to v tom těhotenství probíhá. Ptala se, jestli v bříšku není to miminko smutný, jestli tam má hodně místa, co tam jí a co tam pije. Vysvětlovala jsem jí to a ukázala jsem jí i obrázek z ultrazvuku, to jí nic moc neřeklo, tak jsem našla nějakou encyklopedii, kde bylo miminko v bříšku.“*

Reakce druhorozené na příchod nejmladšího sourozence

Barbora se starším bratrem a s otcem navštívili matku až druhý den po narození sestry. *„Byla jsem po císařským řezu a celý porod byl dost náročný. To, jak přišli, si pamatuju jen tak matně. Byli tam chvíličku. Pamatuju si akorát že Barunka zakřičela: „Jéé!!“ A hrnula se k malé. Manžel ji musel krotit, aby ji něco neudělala. Pak si ji pochovali a šli domů.“*

Po příchodu matky a nejmladší sestry domů, byla Barbora veselá a neprojevovaly se žádné negativní reakce, žárlivost apod. Matka využila panenky, kterou ji před narozením sestry koupili, a všechny činnosti týkající se miminka dělaly společně. *„Když jsem přebalovala, tak Bára přiběhla s panenkou a začala ji taky přebalovat, přikoupili jsme i malou vaničku a Barunka koupala svoje miminko a já Vendulku. Bylo to takový... bylo to dojemné.“*

Podle matky, přišla první „krize“ v září, kdy měla nastoupit Barbora do mateřské školy. *„To bylo to období, kdy měl jít do školy Honzík a Barunka do školky. Všichni se ptali na Honzika, on jim ukazoval tašku, ale Barča byla v tu chvíli trochu stranou. Nevěděla, do čeho jde a hodně brečela. První týdny ve školce probrečela. V tomhle případě mi teda nepomohly ani učitelky, který ji prej ve školce řekly, že si jí mám nechat doma, když jsem na mateřský. Ona mi pak říkala, proč se mnou nemůže být, když jsem doma s Vendulkou. Asi tomu pomohl přístup manžela. Začal ji do školky vodit on a cestou jí to tak chlapsky vysvětlovat, on na ní vždycky platí.. Vysvětlil to i učitelkám, aby jí takový věci neříkaly a že to není ani jejich věc. Ty ho respektovaly víc než mě. A tak za dva týdny bylo po problému.“*

Na otázku, zda v prvních měsících po narození Venduly, druhorozená Barbora žárlila, odpověděla matka: *„Jasně, žárlila, ale po tom, co předváděl Honzík, mi to přišlo takový normální. Žárlila třeba, když jsem malou kojila a ona neměla zrovna tu svoji panenku, tak si začala vymýšlet, že má hlad, žízeň. Vynucovala si pozornost prostě. Ale nebylo to nic strašného.“*

Reakce rodičů na negativní projevy vůči nejmladšímu sourozenci

Kromě zmíněné žárlivosti žádné další projevy matka nepopsala. Zeptala jsem se ji, proč si myslí, že druhorozená reagovala na narození mladšího sourozence podstatně lépe, oproti prvorozenému Janovi. *„No nevím... myslím, že ona je prostě takovej holkokluk. Ona je po manželovi. Nic moc neřeší, není takovej cítá jako Honzík. A taky už chápala, co je to sourozenec. Že má bráchu. Honzík byl ten první, tak to pro něj bylo těžší. Podle mě je to hrozně individuální ta reakce na sourozence... A taky pravda, že Báru jsme na to hodně připravovali, protože jsme si toho dost zkusili s Honzíkem...“*

Jak rodiče dělili pozornost/ co by udělali jinak

Matka uvedla, že po příchodu třetího dítěte, děti vnímala jako „celek“. *„Nevím, jak to říct, brala jsem je jako individuality, to jo, ale prostě jsem si nelámala hlavu, že jsem s jedním víc a s druhým míň. Prostě když jsme byli všichni pohromadě, tak jsem se všem věnovala.“*

Na otázku, co by udělala jinak, odpověděla, že by druhorozenou dceru ihned po narození třetího dítěte, neposlala do mateřské školy. *„Přemýšlela jsem nad tím a říkala*

jsem si, že Honzík do školky taky nechodil, když se narodila Bára. A já jsem ji tam dala chvíli po tom, co se narodila Vendulka, tak to pro ni bylo asi dost náročný.“

Matka shrnula své zkušenosti a došla k tomu, že v prvním případě prvorozeného Jana nejspíš podcenili přípravu na příchod sourozence a na negativní reakce vůči sourozenci nedokázala adekvátně reagovat. V případě druhorozené se snažili přípravu nezanedbat a přijetí nejmladšího dítěte proběhlo celkem dobře.

Podle matky, v případě přijetí nového sourozence, záleží hlavně na individualitě dítěte a na jeho povahových vlastnostech.

Vývoj vztahu všech sourozenců

Poté, co jsem se zeptala na tuto otázku, mi maminka odpověděla: „No tak se koukněte“ a ukázala k dětskému koutku, kde si děti hrály. *„Honzík s Bárou si hodně hrajou spolu a dávají na Vendulku pozor, jak teď už chodí, tak jí vodí za ruce a mají z toho radost. Jen mi přijde, že Honzík, jak je mu už teď 7, tak že o Vendulku nemá takovej zájem. Myslím, že holky k sobě budou mít vždycky blíž, ale nevím, může se to změnit...“*

7.4 Rozhovor č. 4

Matka Soňa, děti Roman, Anežka a Alexandr

Rozhovor se Soňou proběhl netradičně přes Skype z toho důvodu, že rodina žije dlouhodobě v zahraničí. Soňu jsem kontaktovala také pomocí internetové diskuze. Pro výzkum byla vhodná především proto, že všechny její děti se setkaly s příchodem mladšího sourozence v předškolním věku a nejmladší dítě, také předškolní, bude s touto situací konfrontován již v květnu 2014, kdy do rodiny přibude čtvrté dítě. Rozhovor trval 90 minut.

Charakteristika nejstaršího dítěte do doby narození sourozence

Matka charakterizovala nejstaršího Romana takto: *„On byl vždycky takovej hrozně napřed a takovej urychlenej a hrozně chytrej. Vždy působil tak o rok, dva starší než je.“*

Ve srovnání s mladším sourozencem Roman začal chodit již v 10 měsících. Co se týče motoriky, byl podle slov Petry „šikovnej“.

Dále Romana popsala jako nespavé dítě a jako velmi dominantní osobnost.

Od 15 měsíců byl se synem na mateřské dovolené otec. Tuto změnu prý Roman přijal dobře. *„Jedinou změnou bylo to, že do té doby nosil každé ráno ke dveřím tašku tatkoví, když šel do práce a potom ji nosil mně.“*

Když byl Romanovi 1 rok a 9 měsíců, odjela matka na měsíc na služební cestu. *„Myslím, že byla výhoda, že s ním byl na mateřské manžel. Jednak spolu mohli dělat víc věcí- zvedal ho, blbli spolu a pak tak na mě nebyl Roman tak fixovanej. Takže jsem odjela a zvládl to v pohodě.“*

Matka uvedla, že Roman neměl téměř žádné hračky, nevyžadoval je. *„Jeho největší zálibou bylo povídat si s náma.“*

Rodina se přestěhovala do zahraničí, když byly Romanovi 3 roky. Den před narozením mladší sestry začal chodit Roman do mateřské školy. *„Chodil tam od 9 ráno do 5ti odpoledne. Byla to školka v jiném prostředí a cizím jazyce, který on vůbec neovládal. Takže měl docela takové tři náročné situace za sebou. Stěhování, školku a hned potom se narodila Anežka.“*

Příprava na příchod mladší sestry

Matka uvedla, že se neobávala žádných problémů, co se týče přijetí sourozence a prvorozeného nijak zvlášť nepřipravovali. *„Jak byl takovej hodnej a vnímavej, tak chtěl vědět, co se děje a řešil to spíš z biologickýho hlediska. Jako co se děje uvnitř těla při těhotenství. Nedělali jsme takový věci, co někdo dělá, že dostávají od miminka plyšáka, dáreček. Protože on v tom věku by věděl, že to je od nás. Přišlo nám to nepatřičný, protože třeba od tří let ani na Ježíška nevěřil.“*

Reakce na narození mladšího sourozence

Než se narodilo druhé dítě, odvedli rodiče Romana k lidem, které nikdy předtím neviděl, na hlídání. V noci se narodila Anežka, druhorozené dítě. Matka měla ambulantní porod, tj. po 12 ti hodinách byla i s dcerou doma. *„Takže on se Roman vlastně jednu noc vyspal někde jinde, pak ho strýc přivedl k nám a my už jsme za chvíli přišli s tím miminkem. Takže on nemusel řešit to, že by byl tři dny doma jenom s tatkou a čekal na sestřičku.“*

Matka uvedla, že ze strany prvorozeného se neprojevila žádná žárlivost. Uvádí, že až po dvou letech nastoupila rivalita mezi sourozenci. *„Ale tu žárlivost, jako že ho někdo ohrožuje, jsme vlastně vůbec nezažili.“*

Matka hovořila o tom, že prvorozený o post prvního i přes narození dalšího dítěte nepřišel. *„On o ten svůj post prvního nepřišel, protože i když se narodila dcera, tak jsme stejně nejvíc řešili jeho, protože je takovej hyperaktivní a bylo ho všude dost. Myslím, že víceméně o nic nepřišel, co se týkalo naší pozornosti.“*

Reakce na narození třetího dítěte

Podle matky proběhlo přijetí dalšího sourozence opět bez problému. *„Když se narodil ten nejmladší, to bylo Romanovi už 7 let, byl srpen a on si oblékl na sebe, na tu návštěvu do porodnice, košili a motýlka. Sám od sebe, nikdo mu to neříkal. Chtěl ho pozdravit a tak se na to slavnostně obléknul.“*

Reakce rodičů na negativní projevy vůči sourozenci

Žádné negativní chování nebo žárlivost se neprojevilo.

Vývoj vztahu prvorozeného a druhorozené

Druhorozená dcera Anežka podle matky prvorozeného Romana obdivuje. *„Snaží se mu vyrovnat, což úplně dost dobře nejde, protože přeci jen mají mezi sebou ty tři roky a tři měsíce. A trochu jí to frustruje. On ji bere tak jako v pohodě, ale samozřejmě je hrozně citlivý na to, aby oba museli pomáhat stejně.“* Rivalita se u sourozenců projevila v době narození nejmladšího dítěte. Kdy si oba snažili získat jeho pozornost.

Charakteristika druhorozené do doby narození nejmladšího sourozence

Matka uvedla, že druhorozená Anežka velmi vzhlíží ke svému staršímu bratrovi. Charakterizovala ji jako sociálně zdatnou. Popsala, že dokáže vyjít téměř s kýmkoliv. Dále jako pečlivou a klidnou dívku.

Příprava na příchod mladšího sourozence

K přípravě na příchod sourozence využili rodiče knihu Petr, Ida a Miminko. Ptala jsem se, zda se něčeho Anežka obávala. *„Myslím, že ne. Ona měla ten vzor staršího sourozence, což si myslím, že je hodně zásadní věc, protože ten mladší hodně kopíruje chování toho druhého. Což platí obecně u všech našich dětí. Takže ona viděla, že se starší syn těší a že je to jako dobrá věc, tak to přijala taky v pohodě.“*

Reakce na narození mladšího sourozence

Při návštěvě v porodnici byla Anežka podle matky zaskočená. *„Přišlo mi, že byla v porodnici trochu nesvá. Bylo to asi taky tím, že se Alex (třetí dítě), narodil o tři týdny dřív a měla jsem infúze, když mě viděli v nemocničním pokoji. A před porodem mě viděli napojenou na ty pásky a monitory. Ale když jsme přijeli domů, tak se chovala úplně normálně.“*

Matka uvedla, že i v případě druhorozené dcery se po narození mladšího sourozence neobjevily žádné změny v chování. *„Všichni jsme si to spíš užívali.“*

Reakce na blížící se narození dalšího sourozence

Druhorozená se na nejmladšího sourozence těší z toho důvodu, že se narodí dívka. *„Hlavně je to taková pečovatelka. I ve škole se na ní lepší malé děti. Ona to s nimi prostě umí. Vyptává se, co a jak se s miminkem dělá a těší se na to.“*

Vývoj vztahu všech tří sourozenců

Nejstarší sourozenec je podle matky nejdominantnější a celou sourozeneckou skupinu „vede“ a stará se o ni. *„Řekla bych, že ty dva starší nejmladšího Alexe totálně rozmazlili, jak ho berou jako toho nejmenšího a snaží se být opatrní. Jinak ale vztahy mají mezi sebou výborný s přiměřenou rivalitou mezi sebou.“*

Charakteristika nejmladšího dítěte

V květnu 2014 do rodiny přibude další sourozenec. Ptala jsem se matky, jak na tuto situaci reaguje nejmladší dítě chlapec Alex.

Chlapce nejprve charakterizovala jako velmi fixovaného na matku. Popsala že: *„Alex hodně řeší ty vztahy. Když někomu vynadám, tak jde a hodně se o to zajímá, dost to řeší.“* Dále popsala Alexe jako komika a popsala vlastnost, která se u ostatních sourozenců nevyskytuje: *„On umí hrozně dobře vysledovat ve společnosti, jak se kdo chová, jak s kým mluvit. Takže on na mě někde třeba hodinu sedí a jenom sleduje, pak ze mě sleze a sebevědomě se zařadí mezi děti. Ale nejdřív potřebuje se podívat, jak a co dělají a pak k nim zaujme svůj postoj. Má to jediný z nich.“*

Příprava nejmladšího dítěte na příchod mladšího sourozence

Matka si s nejmladším dítětem o těhotenství a následném narození sourozence hodně povídá. Své zážitky mu vyprávějí také starší sourozenci. Jediná věc, která zatím

nejmladšího zarazila, bylo pohlaví očekávaného dítěte. „*Nejmladší byl trochu zaražený, když jsme řekli, že to bude holčička, protože on jediný z našich dětí je zaměřený na kluky, že holky spíš ignoruje. Takže pár dní mu trvalo, než vstřebal tu informaci, že to bude holka. Teď mi přijde, že už se jako těší a říká, že to břicho už je větší, chce miminko poslouchat, hraje si, že má taky miminko. Jenom je pro ně to čekání dlouhý a už se těší, aby to bylo.*“

Matka dále uvedla, že nejmladší Alex bude mít podle ní největší problém s přijetím mladšího sourozence. „*Je na mě hodně fixovaný a na svůj věk je pořád hodně dětský, ve srovnání s nejstarším. A skoro pět let je tím nejmladším. Ale jsem v tomhle optimista a věřím, že zafunguje ten náš osvědčený model staršího sourozence a on to od nich odkouká.*“

Na závěr rozhovoru jsem se matky zeptala, co podle ní ovlivnilo pozitivní přijetí sourozenců (u všech) dětí.

Matka uvedla, že velkou váhu přikládá povaze prvorozeného, který vede sourozeneckou skupinu, a sourozenci napodobují jeho chování. Dále popsala styl výchovy a postoj k dětem: „*Všechny děti jsme brali stejně, když se narodili. Všechny jsem kojila stejně dlouho, všechny jsme uspávali, všechny spali v posteli mezi náma. Nedělali jsme rozdíly mezi prvním a druhým dítětem. Jak se říká, že u prvního dítěte jsou rodiče starostlivější, než u druhého, tak to jsme neměli. Protože nám přijde, že to miminko má stejné potřeby. Ať už se narodí první nebo poslední. A k výchově...myslím si, že by děti měly ke všemu dozrát samy. Neřešili jsme, jestli je pozdě, když dítě chodí na nočník ve 2,5 letech apod. To jsou pro nás z dlouhodobého hlediska nepodstatné věci.*“

Co by rodiče udělali jinak

Matka by nic neměnila. Vše podle ní probíhalo v naprostém pořádku.

7.5 Rozhovor č. 5

Matka Kamila, děti Veronika, Petr a Josef (dvojčata). Rozhovor s matkou proběhl v domácím prostředí rodiny. Přítomné byly všechny děti, které si po dobu rozhovoru hrály v dětském pokoji. Rozhovor trval 60 minut.

Charakteristika nejstaršího dítěte do doby narození sourozence

Matka uvedla, že prvorozená dcera si naplno užívala pozici jedináčka. Veškerá pozornost rodiny byla směřována k ní. Ve třech letech nastoupila Veronika do mateřské školy. „*U nás nebyly žádný ranní scény, nic, do školky se moc těšila a líbilo se jí tam.*“ Matka dále hovořila o dceři jako o pečlivé, trpělivé a klidné dívce.

Příprava na příchod sourozenců

Prvorozená Veronika si podle matky sourozence velmi přála. „*Když jsme jí to oznámili, měla radost, to že to budou dvojčata, brala spíš jako zajímavost.*“ Během matčina těhotenství se dívka zajímala o to, jak se sourozenci vyvíjí, jak jsou velcí a ptala se, kdy budou na světě. „*Vybíraly jsme spolu oblečení pro miminka a chystaly pokojíček, to jí moc bavilo a bylo vidět, že se těší.*“ Na výběru jmen se prvorozená nepodílela, ale vybraná jména se jí líbila. „*Chtěla asi spíš sourozence holčičky, protože by si s nima hrála, ale když zjistila, že to budou kluci, tak nebyla nějak zklamaná nebo našťvaná, vzala to tak, jak to je.*“

Rodiče se snažili prvorozenou připravovat na sourozence formou rozhovoru. „*Hodně se ptala, tak jsme jí hodně vyprávěli.*“ Do přípravy se zapojili příbuzní, především teta a prarodiče.

Reakce na příchod sourozenců

„*Když je poprvé viděla, tak ta reakce byla úžasná. Chytla je za prstíky a povídala jim, jak se na ně těšila.*“ Matka dále uvedla, že po příchodu sourozenců domů dcera vyžadovala větší pozornost. „*Nijak navenek to moc neprojevovala, ale já cítila, že je s ní něco jinak.*“ Podle matky byly pro dceru nejtěžší vycházky ven s kočárkem. „*Byli jsme atrakce, všichni koukali na miminka a jí si nikdo nevšímal. To pro ni muselo být určitě hodně těžký. Ale zvládla to.*“

Reakce rodičů na negativní projevy vůči sourozencům

Žádné negativní chování vůči sourozencům se u prvorozené neprojevilo.

Jak rodiče dělili pozornost/ co by udělali jinak

Matka uvedla, že se prvorozené Veronice snažili věnovat ještě více, než před narozením sourozenců. „*aby věděla, že je pořád ta jednička.*“ Dělit pozornost mezi dvojčata a prvorozenou bylo pro rodiče podle matky velmi náročné. „*Když kluci usnuli,*

byla tu Verunka. První měsíce jsme se fakt strašně snažili se jí věnovat, ale pak jsem byla já tak hotová, že nám hodně pomáhala teta a babička s dědou. Brali ji na výlety a myslím, že to nebrala tak, že bysme ji někam odložili...“

Matka dále uvedla, že v dané chvíli se snažili udělat vše potřebné pro to, aby přijetí sourozenců starší sestrou proběhlo bez problému a nic by neměnila.

Vývoj vztahu sourozenců

Matka popsala nynější vztah sourozenců jako „klasický“. *„Milujou se, nedají na sebe dopustit, ale v jednom kuse se rvou. Takže myslím, že takový úplně normální sourozenecký vztah.“* Podle matky je těžké přesně odhalit, kdo co provedl a uvedla, že se může stát, že je *„občas mírně nespravedlivá.“*

8 VÝSLEDKY VÝZKUMU – SHRNUÍ ROZHovorŮ

V této části práce nejprve popíšu výsledky rozhovorů s respondentkami, jejichž prvorozené děti narození mladšího sourozence přijaly pozitivně. Za pozitivní přijetí sourozence považuji chování dítěte bez výraznějších projevů žárlivosti, regrese a dalších výrazných změn v chování a prožívání dítěte. Poté se zaměřím na prvorozené děti, pro které bylo vyrovnávání se s narozením sourozence obtížné. V další části popíšu reakce druhorozených dětí na příchod sourozence. Ve všech případech se zaměřím na faktory, které pozitivní nebo negativní přijetí mohly ovlivnit.

8.1 Pozitivní přijetí sourozence – prvorozené děti

Charakteristiky dětí do doby narození mladšího sourozence

Matky v charakteristikách prvorozených dětí, které mladšího sourozence přijaly pozitivně, uváděly tyto vlastnosti: Tiché, hodné, vnímavé, pečlivé. Ve dvou případech uvedly velmi závislé na matce. V případě čtvrtého a pátého rozhovoru matky uvedly, že si prvorozené děti velmi užívaly pozici jedináčka a byla jim věnována veškerá pozornost příbuzných a blízkého okolí. U dvou dětí se před příchodem mladšího sourozence vyskytla nějaká větší stresová situace. Chlapec Roman (4. rozhovor) musel čelit stěhování do ciziny a nástupu do cizojazyčné mateřské školy den před narozením sourozence. Petra (2. rozhovor) prožívala obtížnou adaptaci na prostředí mateřské školy. I přes tyto náročné situace proběhlo přijetí mladšího sourozence bez problémů. Zvládnutí několika stresových situací najednou můžeme přikládat vyšší psychické odolnosti (resilienci), o které jsem se zmiňovala ve 2. kapitole teoretické části této práce.

Všechny tři děti po narození mladšího sourozence dále navštěvovaly mateřskou školu.

Příprava na narození sourozence

Přípravě na narození mladšího sourozence rodiče nepřikládali žádný větší význam. Neobávali se negativního přijetí. Všechny děti na oznámení o očekávání sourozence reagovaly kladně, těšily se. Ve dvou případech se děti hlouběji zajímaly o matčino těhotenství z fyziologického hlediska. Všechny respondentky využívaly rozhovor s dětmi, jako prostředek pro přípravu na narození sourozence. Dvě matky uvedly, že jim prvorození pomáhali s přípravou oblečení pro očekávané dítě. Pouze v případě druhého rozhovoru měla dívka Petra před narozením sourozence obavy z toho, zda může s rodiči dále spávat v posteli. Když jí to rodiče slíbily, uklidnila se a další obavy se nevyskytly.

Reakce na narození sourozence

Reakce na narození sourozence byla u všech dětí kladná. Ve dvou případech se projevilo dožadování větší pozornosti ze strany matky. Rodiče však tuto situaci vnímali jako únosnou. Jedna matka uvedla, že se u dcery Petry (2. rozhovor) objevily projevy žárlivosti a toužila být také miminkem, aby nemusela navštěvovat mateřskou školu. Tyto projevy se však objevily pouze jednou a dále nepřetrvávaly.

Petra (2. Rozhovor) viděla svou sestru až po pěti dnech narození, v případě 4. rozhovoru spatřil chlapec Roman svou sestru 12 hodin po narození, z důvodu matčina ambulantního porodu. Veronika (5. rozhovor) viděla své sourozence (dvojčata) již v porodnici, pár hodin po jejich narození. Můžeme tedy říci, že doba čekání na sourozence po narození, v těchto případech, nehrála v pozitivním přijetí sourozence roli. Dvě děti se po narození pravidelně podílely na péči o sourozence.

Jakým způsobem rodiče dělili pozornost?

Jedna matka uvedla, že se dceři snažila věnovat ještě více, než před narozením sourozenců (dvojčat). Chtěla u dcery vzbudit pocit, že je pořád ta nejdůležitější. Uvedla, že to bylo velmi náročné, a tak do péče o prvorozenou zapojila příbuzné. Prvorozená se na chvíli s příbuznými těšila a nevnímala to, jako „odsunutí na druhou kolej“.

V případě dalšího dítěte Romana (4. rozhovor), matka uvedla, že i po narození mladšího sourozence, syn o post prvorozeného nepřišel a rodiče se mu snažili věnovat stejnou pozorností jako dříve.

V případě 2. rozhovoru matka uvedla, že pozornost nijak nedělila a neměla čas vyhrazený pro jedno nebo druhé dítě. Činnosti prováděla s oběma dětma společně.

Co by rodiče s odstupem času udělali jinak?

Všechny matky uvedly, že by nic neměnily. Období po narození druhého dítěte vnímaly jako příjemné a užívaly si ho.

8.2 Negativní přijetí sourozence – prvorozené děti

Negativní přijetí mladšího sourozence popisovaly matky dětí v prvním a ve třetím rozhovoru.

Charakteristika dětí do doby narození mladšího sourozence

V prvním případě matka charakterizovala chlapce Tomáše jako komunikativní, aktivní, sebevědomé a bystré dítě. V případě Jana (3. rozhovor) se jednalo o chlapce citlivého, vnímavého, který vyžadoval neustálou přítomnost matky, často se u něj objevovala plačtivost a úzkosti. Zde je třeba uvést Janovu prožitou desetidenní hospitalizaci v době matčina těhotenství. Prožité trauma z hospitalizace pravděpodobně ztížilo přijetí mladšího sourozence. V nemocničním prostředí chlapec poprvé prožil odloučení od matky. Je možné, že po narození mladšího sourozence byla pozornost k prvorozenému snížena, tím se vyskytl strach z dalšího odloučení od matky.

Příprava na narození mladšího sourozence

V případě prvního rozhovoru bylo Tomášovi očekávání mladšího sourozence sděleno ihned po potvrzení lékařem. Jeho reakce byly kladné. I přesto, že si přál bratra, na fakt, že se narodí sestra, reagoval pozitivně. Podílel se na výběru jména. Po narození sestry se mohl těšit na nový dětský pokoj. V případě prvního i třetího rozhovoru zvolili rodiče jako přípravnou metodu rozhovor a vyprávění. Janovi (3. rozhovor) bylo očekávání mladšího sourozence sděleno ve 3. měsíci matčina těhotenství. Poté proběhla již zmíněná hospitalizace dítěte. Chlapec se na sourozence těšil a snažil se zlepšovat v sebeobsluze. Přál si bratra a i přesto, že rodiče věděli pohlaví nenarozeného dítěte (dívka), tuto skutečnost mu až do doby narození neoznámili.

Reakce na příchod sourozence

V obou případech se u chlapců ihned po narození sourozence projevil změny v chování. V případě Tomáše (1. rozhovor) se jednalo o úzkostnou reakci ještě před spatřením sourozence. Po příchodu matky a sourozence domů se chlapec choval nezvykle klidně a zamlkle. V případě Jana (3. rozhovor) se objevilo velké zklamání z toho, že narozený sourozenec je dívka a ne chlapec. To podle mého názoru velmi ovlivnilo možnost pozitivního přijetí sourozence. Obě matky uvedly, že se chlapci dožadovali zvýšené pozornosti, upozorňovali na sebe a požadovali stejnou péči, jaká byla věnována mladším sourozencům. Například koupání v dětské vaničce, spánek v dětské postýlce, požadování stejné stravy – umělého mléka. U Jana (3. rozhovor) byla žárlivost a touha po pozornosti matky tak vysoká, že se snažil dítě ukryt do skříně. V jednom případě byl zaznamenán projev regresivního chování a to v oblasti řečového vývoje. „V případě regrese se dítě začne náhle chovat způsobem, který neodpovídá jeho věku a je typický pro vývojově mladší období. Dítě na náročnou situaci, jako je příchod sourozence reaguje pomočováním, požadováním mateřského mléka, dudlíku nebo se u něj projeví náhlé zhoršení řeči. (Machová, Kubátová, 2009)“ Viz. teoretická část, str. 17. U chlapce se objevila patlavost a vynechávání hlásky R, kterou již dítě umělo vyslovovat. V případě třetího rozhovoru matka zmínila opakované fyzické ataky ze strany prvorozeného vůči mladšímu sourozenci. Oba zmiňovaní chlapci byli po narození sourozence doma s matkou, mateřskou školu nenavštěvovali.

Reakce rodičů na negativní projevy vůči mladšímu sourozenci

V případě Tomáše (1. rozhovor) matka uvedla, že syna za negativní projevy netrestala a za pozitivní chování vůči sestře ho neodměňovala. V případě Jana (3. rozhovor) se matka nejprve snažila synovi vše vysvětlit, poté ale neměla sílu na nic jiného než na křik a občasné tělesné tresty.

Jak rodiče dělili pozornost

Tomášovi se matka více věnovala v době, kdy mladší sestra spala. Janova matka uvedla, že dělit pozornost mezi děti pro ni bylo velice náročné. Po fyzických atacích prvorozeného na mladší dítě, údajně neměla chuť se Janovi více věnovat, i když cítila, že to není správné.

Co by rodič udělali jinak

V prvním případě by Tomášova matka nic neměnila. I přes velkou žárlivost a regresivní projevy, období po narození mladšího dítěte, vnímala kladně. Ve druhém případě by matka prvorozenému Janovi dopředu oznámila pohlaví sourozence. Tímto by bylo zabráněno prvotnímu šoku, který chlapce po narození sourozence čekal. Dále by do péče o děti zapojila příbuzné.

Vývoj vztahu sourozenců

Projevy žárlivosti ze strany prvorozeného Tomáše (1. rozhovor) vymizely cca po čtyřech měsících. Ze strany Jana (3. rozhovor) nejsilnější projevy žárlivosti odezněly po měsíci a půl. Obě matky se shodují, že nynější vztah sourozenců je bezproblémový. Označují ho za klasický, ve kterém je přiměřená míra sourozenecké žárlivosti a rivalry.

8.3 Prvorození a přijetí druhého sourozence

Výzkumný vzorek tvořili dva chlapci, kteří se v předškolním věku vyrovnávali i s narozením druhého mladšího sourozence. V případě Romana (4. rozhovor) proběhlo přijetí prvního i druhého sourozence bez problémů. V případě Jana (3. rozhovor) jsem již popisovala negativní přijetí sourozence, fyzické ataky a velkou míru žárlivosti. Po narození druhého sourozence ale chlapec reagoval kladně a změny v chování, které se projevovaly u prvního sourozence, matka nezaznamenala. Příčinou kladného přijetí druhého sourozence mohl být chlapcův vyšší věk (7 let), větší příprava ze strany matky nebo chlapcova prožitá předchozí zkušenost z narození prvního sourozence.

8.4 Reakce druhorozených na narození mladšího sourozence

Ve výzkumném vzorku byly dvě druhorozené dívky. Barbora (3. rozhovor) a Anežka (4. rozhovor). Obě mají staršího sourozence – chlapce. V této části shrnu jejich reakce na narození mladšího sourozence.

Charakteristiky druhorozených dětí

V případě Anežky (4. rozhovor) matka dceru popisuje jako sociálně zdatnou, která dokáže téměř s kýmkoliv vyjít. Matka Barboru (3. rozhovor) popisuje jako

průbojnější, než je prvorozený, cholerickou. Obě matky se shodly v tom, že dcery vidí ve starším sourozenci vzor a snaží se mu vyrovnat.

Příprava na příchod mladšího sourozence

Na přípravě se v obou případech podílel také starší sourozenec. Barboře starší bratr vyprávěl zážitky, jaké to bylo, když byla miminkem. Anežka pravděpodobně přejala vzor staršího bratra, a protože se na příchod sourozence těšil, těšila se také.

Matka, se kterou jsem vedla čtvrtý rozhovor, se negativních reakcí na narození mladšího sourozence ze strany druhorozené, neobávala. Matka Barbory (3. rozhovor) se po zkušenostech s prvorozeným synem a jeho negativních reakcí velmi obávala reakcí druhorozené, a z toho důvodu se snažila přípravu nepodcenit.

Matky využily několik metod k přípravě dítěte na narození sourozence. Jedna uvedla, že k přípravě použili literaturu, a to knihu „Petr, Ida a Miminko“. Druhá matka dceři ukazovala fotografie novorozenců, fotky z ultrazvuku, encyklopedie a vedla s dcerou dlouhé rozhovory. Krátce před narozením sourozence koupila dceři panenku, o kterou se mohla starat.

Reakce druhorozených na příchod sourozence

Duhorozená dívka Barbora (3. rozhovor), byla při prvním spatření mladšího sourozence, podle slov matky, zaskočená. Poté už si ale matka žádných změn v chování nevšimla a přijetí sourozence proběhlo bez problémů. U Anežky (4. rozhovor) se po narození sourozence také neobjevily výrazné negativní reakce. Všechny činnosti, které matka prováděla s novorozencem, dívka praktikovala se svou panenkou. Pouze když hračku neměla, mírně žárlila a dožadovala se pozornosti. Krátce po narození sourozence měla dívka nastoupit do mateřské školy. V této chvíli se u ní objevily úzkostné reakce a adaptace na prostředí mateřské školy byla obtížná. Tato krátkodobá krize ovšem nenarušila pozitivní vztah k mladšímu sourozenci.

Vývoj vztahu sourozenců

Obě matky považují nynější vztah sourozenců za bezproblémový.

Co by rodiče udělali jinak

Matka Anežky (3. rozhovor) uvedla, že by dívku po narození mladšího sourozence neposílala do mateřské školy. S odstupem času jí to přijde nespravedlivé, protože

nejstarší dítě v době po narození sourozence mateřskou školu také nenavštěvovalo.
Druhá matka uvedla, že by nic neměnila.

9 DISKUZE

Jak jsem již několikrát zmínila, příchod mladšího dítěte do rodiny, znamená pro staršího sourozence určitý životní převrat. Z uvedených rozhovorů můžeme pozorovat reakce dětí, které se v období předškolního věku s touto situací potýkaly. Během výzkumu jsem si nejčastěji kladla otázku „Jak starší dítě nejlépe na příchod sourozence připravit?“ Při shrnutí rozhovorů jsem zjistila, že samotná příprava nehraje v pozitivním přijetí sourozence až tak velkou roli. Ve výzkumném vzorku se vyskytovaly matky, které uvedly, že se přípravou před narozením druhého potomka příliš nezabývaly, a přesto jejich starší dítě sourozence přijalo bez větších problémů. Naopak některé děti, i přes snaživou přípravu ze strany matek, situaci zvládaly těžce. Důležitým se pro mě jeví celé období před i po narození sourozence. V případech dětí, které své sourozence přijaly bez větších obtíží, uvedly všechny matky, že i po narození, tyto děti neztratily svůj post prvorozeného. Pozornost jim byla věnována stejná nebo ještě větší než dříve. Toto je určitě velmi důležité pro to, aby se prvorozený necítil být odsunutý „na druhou kolej“. Otázkou ale je, zda mají všechny matky kapacitu pro to, starat se o novorozené dítě a ještě se více věnovat prvorozenému. Dále je tu podle mě riziko, že při snaze o zvýšenou pozornost k prvorozenému dítěti, bude v pozadí to druhorozené.

Přikláním se k názoru jedné z respondentek, která uvedla, že přijetí mladšího sourozence je otázkou individuality dítěte. Bez pochyby zde hraje velkou roli míra psychické odolnosti. To je patrné i z výzkumného vzorku, ve kterém dvě děti před narozením mladšího sourozence prošly stresovými situacemi, a i přesto, to přijetí sourozence negativně neovlivnilo. V dalším případě chlapci předchozí stresová událost, hospitalizace, patrně vyrovnání se s touto situací ztížila.

Z učiněných rozhovorů vyplynulo, že druhorození neměli výrazné problémy s přijetím mladšího sourozence. Zřejmě je to dáno tím, že na rozdíl od prvorozených, jsou od narození zvyklí dělit se o pozornost.

V rozhovorech se také objevovaly charakteristiky prvorozených a druhorozených dětí, které korespondovaly s první kapitolou teoretické části. Nejvíce znatelné a porovnatelné s teorií, byly charakteristiky dětí ze čtvrtého rozhovoru.

I přes to, že se u dětí po narození sourozence objevovaly žárlivé reakce, projevy regrese nebo dožadování se větší pozornosti, uvedly všechny matky, že nynější vztah sourozenců je bezproblémový. Na základě tohoto zjištění, si trůfám říci, že „prvotní“ vztah staršího sourozence s mladším, zřejmě neovlivní sourozenecké vztahy po celý život. Je ale nutné toto období překonat a prvorozenému se ho co nejvíce snažit zpřijemnit.

Jsem si vědoma toho, že výsledky výzkumu byly ovlivněny výběrem respondentů. Všichni účastníci výzkumu pocházeli z úplných rodin, ve kterých se nevyskytovaly žádné sociálně patologické jevy. Dále bych zdůraznila, že výzkum je postaven na základě subjektivních výpovědí matek. Je tedy možné, že některé informace mohou být nepřesné a nemusí odpovídat skutečnosti. Určitě by bylo zajímavé v dalším pokračování této práce provést rozhovory s dětmi z tohoto výzkumu a porovnat jejich zážitky a vzpomínky s výpověďmi matek.

ZÁVĚR

Tato práce popisuje jednu z náročných životních situací předškolního dítěte a tou je narození mladšího sourozence. Cílem práce bylo zachytit a přiblížit reakce předškolních dětí na narození mladšího sourozence. Dále poznat strategie rodičů, které jsou pro zvládnutí této situace vhodné. Při zpracovávání bakalářské práce jsem se nejprve potýkala s nedostatkem literatury na toto téma. Mnoho autorů se zabývá sourozeneckými konstelacemi nebo například významem sourozeneckých vztahů pro budoucí partnerský život. K problematice přijetí mladšího sourozence se ale autoři vyjadřují zřídka. Stejně tak některé oslovené respondentky nepovažovaly toto téma za problémové. Je možné, že je to dané dvoudětným modelem dnešní rodiny a přijetí sourozence je vnímáno jako přirozená součást sourozeneckého vztahu.

V teoretické části této práce se nejprve věnuji sourozeneckým vztahům z pohledu psychologických teorií. Popisuji zde význam sourozeneckého vztahu a charakteristiky sourozeneckých konstelací. Dále se zmiňuji o přípravě dítěte na narození sourozence a o krizi, která toto období často provází. Další kapitola je věnována náročným životním situacím. Definuji zde resilienci předškolních dětí, charakteristiku zátěžových situací a zaměřuji se na zvládnutí náročných životních situací. V poslední kapitole se zmiňuji o vývoji předškolního dítěte a to z hlediska sociálního, emočního a kognitivního.

Praktická část se týká kvalitativního výzkumu, který byl proveden formou polostrukturovaného rozhovoru a pozorování. Je zde uvedeno pět případových studií matek, jejichž předškolní děti se vyrovnávaly s narozením sourozence. Díky respondentkám jsem získala odpovědi na předem stanovené výzkumné otázky. Z výzkumu vyplynulo, že příprava prvorozených na příchod mladšího sourozence zřejmě nehraje velkou roli v budoucím procesu přijetí sourozence. Dále jsem zjistila, že druhorození mladší sourozence přijali lépe, než prvorození. Za důležité považuji zjištění, že negativní projevy prvorozených po narození mladšího sourozence, neovlivnily z dlouhodobého hlediska sourozenecký vztah.

Práci spatřuji přínosnou pro rodiče, kteří plánují dalšího potomka. Dále pro učitelky mateřských škol, které jsou s dítětem předškolního věku v každodenním kontaktu a mohou zaznamenat změny v chování dítěte po narození sourozence.

V neposlední řadě byla práce přínosná pro mě. Snažila jsem se pochopit situaci, kterou předškolní děti po narození sourozence procházejí. Poznatky určitě využiji jak v pedagogické praxi, tak v budoucí životní roli matky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literatura

- ADLER, Alfred. *Porozumění životu: úvod do individuální psychologie*. Vyd. 1. Překlad Štěpán Kovařík. Praha: Aurora, 1999, 158 s. ISBN 80-859-7476-2.
- ADLER, Alfred. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Vyd. 1. Překlad Štěpán Kovařík. Praha: Práh, 1994, 158 s. Individuální psychologie, 2. ISBN 80-858-0922-2.
- ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 655 s. ISBN 80-717-8463-X.
- DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita: průvodce výchovou v rodině*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 111 s. ISBN 80-717-8596-2.
- FABER, Adele, MAZLISH, Elaine. *Sourozenci bez rivality*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009, 176 s. ISBN 978-80-251-2312-6.
- GILLERNOVÁ, Ilona a kol. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 256 s. ISBN 978-802-4727-981.
- GILLNEROVÁ, Ilona. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2010, 247 s. ISBN 978-807-3676-278.
- GRUHL, Monika, KÖRBÄCHER, Hugo. *Psychická odolnost v každodenním životě*. Vyd. 1. Překlad Petr Babka. Praha: Portál, 2013, 141 s. ISBN 978-802-6203-452.
- HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. Vyd. 4., V Portálu 1. Ilustrace Karel Nepraš. Praha: Portál, 2010, 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HOSKOVCOVÁ, Simona, RYNTOVÁ, Lucie. *Výchova k psychické odolnosti dítěte: silní pro život*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 218 s. Pro rodiče. ISBN 978-802-4722-061.

- HOSKOVCOVÁ, Simona. *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 160 s. ISBN 978-802-4714-240.
- KELNAROVÁ, Jarmila, MATĚJKOVÁ, Eva. *Psychologie: pro studenty zdravotnických oborů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 162 s. ISBN 978-802-4732-701.
- KOŤÁTKOVÁ, Soňa. *Dítě a mateřská škola*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 193 s. ISBN 978-802-4715-681.
- KREJČÍŘOVÁ, Dana, LANGMEIER, Josef. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Vyd. 1. Překlad Hana Kašparovská. Praha: Portál, 2006, 223 s. ISBN 80-717-8152-5.
- MACHOVÁ, Jitka, KUBÁTOVÁ, Dagmar. *Výchova ke zdraví*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 291 s. ISBN 978-80-247-2715-8.
- MERTIN, Václav. *Na co se často ptáte: ze zkušeností dětského psychologa*. 1. vyd. Praha: Scientia, 2004, 178 s. ISBN 80-718-3316-9.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 123 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2075-3.
- NOVÁK, Tomáš. *Žárlivost - jak ji zvládat*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2009, 144 s. Psychologie pro každého. ISBN 978-802-4725-789.
- PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské odolnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 240 s. ISBN 978-802-4729-596.
- PREKOP, Jirina. *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici*. Vyd. 2., Portál. Překlad Hana Vrbová. Praha: Portál, 2009, 159 s. ISBN 978-807-3675-165.
- ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009, 102 s. ISBN 978-802-4729-473.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2004, 129 s. ISBN 80-247-0888-4.

- ŠULOVÁ, Lenka, ZAUCHE-GAUDRON, Chantal. *Předškolní dítě a jeho svět: l'enfant d'âge préscolaire et son monde*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, 471 p. ISBN 80-246-0752-2.
- ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004, 247 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, 4. ISBN 80-246-0877-4.
- ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-717-8802-3.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 522 s. ISBN 80-717-8308-0.
- VANČUROVÁ, Eva. *Úvahy o dětech a lidech v rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 141 s. ISBN nevedeno.
- VANÍČKOVÁ, Eva. *Tělesné tresty dětí: definice - popis - následky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2004, 116 s. Psyché (Grada Publishing). ISBN 80-247-0814-0.
- VYMĚTAL, Jan. *Speciální psychoterapie*. 2. Vyd. Praha: Grada, 2007, 396 s. ISBN 978-802-4713-151.

Internetové zdroje

- *Celostní medicína* [online]. © 2004 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://www.celostnimedicina.cz/ovlivnuje-nas-poradi-sourozencu.htm>
Dostupné z: <http://www.celostnimedicina.cz/sourozenecka-rivalita-u-deti.htm>
- HANZLOVSKÝ, Michal. *Celostní medicína. Sourozenecká rivalita u dětí* [online]. 2012 [cit. 2014-03-1].
- SAKAŘ, Petr. *Psychologie.cz: Začněte u sebe* [online]. 2013 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/prichod-mladsiho-sourozence/>

PŘÍLOHOVÁ ČÁST

Přepis rozhovoru č. 3

Matka Klára, děti Jan, Barbora a Vendula

Doba trvání rozhovoru: 80 minut

E: Nejprve bych Vás poprosila, jestli byste mi popsala Vašeho prvorozeného syna do doby, než se narodilo druhé dítě. Jak byste ho charakterizovala?

K: *„Hmm. Dobře. No tak Honzík byl v té době, než se narodila Bára takovej jakoby hodně citlivej, chtěl být pořád jen se mnou, řekla bych, že byl na mě docela závislej. Taky dost brečel, všechno ho rozhodilo, byl takovej úzkostlivej. Ale musím říct, že to je moc hodný dítě. To zase jo.“*

E: A nestala se v té době nějaká událost, která by ho mohla poznamenat? Například stěhování, úmrtí někoho blízkého. Rozumíte mi? Nějaká stresová situace.

K: *[dále přemýšlí] „Vlastně jo. Jestli to teda berete za stresovou situaci. Ale mě to tak přijde. Když jsem už byla těhotná, tak byl Honzík v nemocnici.“*

E: Aha a jak to probíhalo? Bylo to vážné?

K: *„No vážné... jak se to veme. Měl nějakou střevní chřipku a doma vůbec nechtěl jíst a pít, tak ho tam doktorka poslala kvůli hrozní dehydrataci. Byl tam deset dní. Já tam za ním skoro nemohla chodit.“*

E: Proč ne?

K: *„Jak už jsem byla těhotná. Byla jsem nějak na konci třetího měsíce, ale na rizikovým. Takže mi doktoři říkali, ať tam radši moc nechodím. Bylo tam víc dětí se střevníma problémama. Chytit to v těhotenství by asi nebylo dobrý.“*

E: Takže jste tam vůbec za Honzíkem nebyla?

K: *„Ale jo, to zas jo. To bych nevydržela. Byla jsem tam třikrát. Vždycky tak na půl hodky. Tak jsme si zahráli pexeso, nebo jsme si povídali a já šla domů. Manžel tam chodil často. Ale Honzík se prej ptal pořád na mě a plakal. Sice to bylo jenom deset dní, ale mě to přišlo jako hrozně dlouhá doba. Ale vlastně úplně nejhorší bylo to, když se z té nemocnice vrátil.....Potom co přišel z nemocnice, bylo to, jako by mi přišel domů jiný chlapeček. Všeho se lekal a byl strašně úzkostlivej. Třeba jsem mu přinesla k snídani rohlík a on začal hrozně brečet, že ho nechce, že tyhle rohlíky měli v nemocnici.“*

Pyžámko, který měl v nemocnici, jsem musela vyhodit, protože když ho viděl, tak se rozbrečel.“

E: A jak dlouho Honzíkovo úzkostlivé stavy trvaly?

K: „Dlouho. To vám řeknu... Ještě když jsem měla krátce před porodem, koukal v televizi na nějaký pořad nebo dokument. Bylo tam něco s nemocnicí. Nechtěl se na to vůbec koukat a měl slzy v očích.“

E: Trochu odbočím a zeptám se Vás, jak jste Honzíka připravovali na to, že se mu narodí sourozenec. Kdy jste mu to sdělili?

K: „No tak řekli jsme mu to, když jsem byla ve třetím měsíci těhotenství. A jak jsme ho připravovali... Povídali jsme si o tom. On se myslím i docela těšil. Přišlo mu to dlouhý, to čekání. A vlastně když byl v té nemocnici tak si myslel, že až přijde domů, bude tam i to miminko. Nechápal, že si musí ještě půl roku počkat. Honzík byl takový pomalejší v oblékání. Hodně jsem mu říkala, že až se narodí miminko, že se musí sám oblékat. Protože já na to nebudu mít tolik času. To docela chápal a jednou když se mu podařilo nazout botu, přiběhl za mnou a křičel: „Mami, mami, podívej! Až se narodí miminko, tak už to budu umět úplně.“

E: Jak reagoval na to, že to bude dívka?

K: „No, my jsme mu to neřekli. Chtěli jsme to pro něj jako překvapení. Přál si asi spíš kluka...protože když jsme připravili postýlku, tak do ní nosil autíčka, jakože pro miminko“

E: Ještě jsem se vás nezeptala, jestli Honzík navštěvoval mateřskou školu.

K: „Nene, byl se mnou doma. Do školky šel až v pěti letech.“

E: A můžete mi popsat, jak reagoval na narození sourozence? Kdy sestru poprvé viděl a jestli se nějak změnilo jeho chování.

K: „Takže, poprvé ji viděl v nemocnici. Asi tři hodiny po tom co se narodila. Manžel ho přivezl a v autě mu říkal, že už je miminko na světě, ale pořád mu neprozradil, jestli je to holka nebo kluk. Honzík byl prý dost zaražený a těšil se víc na mě, než na mimčo. No pak přijeli, měla jsem radost, že je vidím a Honzík tak ostýchavě koukal na Báru a nejdřív si asi myslel, že je to kluk. Pak mu říkáme: Honzíku, to je sestřička Barunka. Nic neříkal, jen na ni zíral, pak si vlezl ke mně do postele a hrozně se ke mně tulil. No a můžu vám říct, jak to jako probíhalo po našem příchodu domů?“

E: Určitě

K: „To bylo pro mě totiž nejhorší období. Bylo to zkrátka příšerný. Já jsem takovej plašan a byla jsem dost nervózní z toho, jak zvládnou mimino a do toho Honzík a postarat se o všechno. Nějak jsem dopředu vůbec nepřemýšlela nad tím, že by Honzík mohl na malou špatně reagovat. Prostě jsem si představovala, že přijdeme domů a Honzík bude jako dřív. Takže mě to jeho chování fakt vytáčelo a nevěděla jsem si rady.“

E: Můžete mi jeho chování popsat?

K: „Tak třeba na sebe pořád upozorňoval, když jsem šla malou koupat, chtěl se jít taky vykoupat do té malý vaničky. Vysvětlovala jsem mu, že se tam nevejde. Ne a ne, prostě tam musel, protože se tam Bára koupe. Když jsem malou kojila, tak na mě pořád lezl, měla jsem pocit, že mi snad bude taky chtít pít z prsu. Byla jsem z toho nervózní, protože malá hodně špatně pila. Několikrát jsem na něj zařvala, on začal brečet... No asi to nebylo správný, ale já jsem fakt nevěděla co s ním. To bylo takový první, co se stalo. Jednou odpoledne zase vyváděl, když jsem šla ohřát jídlo, tak malou přikryl úplně celou dekou a naskládal na ní polštáře. Když jsem to viděla, křičela jsem na něj a dala jsem mu na zadek. Manžel byl zrovna doma, viděl, že jsem fakt rozčilená, tak Honzík vzal a odjeli ke známým. Od dalšího dne se mnou vůbec nepromluvil a trvalo to skoro týden. Jenom kýval a komunikoval pouze s manželem. Pak teda začal mluvit, dokonce mi přišlo, že už je to s ním lepší ale zase jednou si ji chtěl pochovat, tak jsem mu ji dala do náruče. Držel ji a koukal na ní s takovým divným výrazem. Najednou malá začala strašně křičet a on jí pod peřinkou mačkal surově ručičku. Neudržela jsem se a jednu jsem mu natáhla. Ale ten výraz, co měl v obličejí. Já nevím, byl to fakt takový pohled, takový.... Jako pohrdavý, jako by mu bylo úplně jedno, že z toho pláče. To mě dost vyděsilo. No a vlastně, čím to všechno tak vyvrcholilo, kdy už jsem opravdu nevěděla, co s ním budu dělat, bylo, když malou vzal a já mu říkám: Kam jí neseš? A on: Zavřu jí do skříně, jenom na chvíli. Tak to jsem byla z toho hotová. Pak mi došlo, že to třeba nemyslel úplně špatně, ale v té chvíli jsem na něj prostě zase musela zakřičet a dát mu přes zadek. Prostě už to překypělo. Nejdřív jsem se mu snažila všechno vysvětlovat, ale pak jsem neměla sílu na nic jinýho než křičet a občas ho plácnout.“

E: Dělit pozornost mezi novorozeně a staršího syna muselo být asi hodně náročné. Můžete mi, prosím, říct, jak jste to zvládala?

K: „No ono dělit tu pozornost bylo dost těžký. Jenže když začal být Honzík tak hnusnej na malou, tak jsem ani neměla chuť mu tu pozornost věnovat. A to jsem věděla, že je to

špatně a že bych se mu právě že věnovat měla. Ale mně to prostě nešlo, já jsem na něj byla strašně naštvaná.“

E: A za jak dlouho Honzíkovo žárlivé reakce a vše, co jste popisovala, přešly?

K: „Já myslím, že to nejhorší bylo tak měsíc, měsíc a půl. Pak ne že by to úplně zmizelo, ale zlepšilo se to. Teď, jak se nám narodilo třetí, je Honzík s Bárrou paradoxně jedna ruka. Žárlí na ni teda pořád, ale dokážou si spolu celý hodiny hrát, a jak trochu vyrostly, tak je to teď teda mnohem lepší. Ze začátku jsem si myslela, že ji bude Honzík nenávidět po celý život.“

E: Přemýšlím nad tím, jestli nebylo to negativní přijetí sestry zapříčiněno tím, že si přál bratra. Co myslíte?

K: „No já nevím, možná máte pravdu. Možná by nebyl tak překvapenej, kdybysme mu to řekli... Jenže my to chtěli jako překvápko pro něj. Ale je teda fakt, že byl dost zklamanej, že se narodila holka. Nevím no. U dalšího dítěte už jsme mu to řekli. Asi jsme mu to měli říct i předtím.“

E: A je ještě něco, co byste v té situaci udělala jinak? Napadá vás něco?

K: „Jo, určitě. Netýká se to teda přímo dětí. Ale udělala bych si víc čas pro sebe. Řekla bych babičkám, kamarádkám, ať pohlídají... Byla jsem z toho hotová, brala jsem to hrozně vážně. Byla jsem zlá na Honzíka, na manžela, na sebe naštvaná, že to nezvládám, do toho to kojení, co nám nešlo. U dalšího dítěte jsem se poučila a měla jsem více času na sebe. Hlídaly kamarádky nebo babi a já jsem chodila 2x týdně cvičit“

E: Jak jste už zmínila, Honzík má ještě druhého sourozence. Jak reagoval na jeho narození a v čem to bylo jiné, než poprvé?

K: „No tak to bylo nesrovnatelně jiné. Úplně. Myslím, že možná proto, že teď na to totiž byly dva. On a Barunka. On měl Honzík nastoupit do školy. A hrozně se na to těšil, my jsme se taky těšili a byl takovej vyrovnaněj a sebevědoměj v tu dobu. Takže když se narodila Vendulka, tak jak měl nastoupit do školy, tak k nám chodily návštěvy kouknout se na miminko. Chvilku si Vendulku pomačkaly, pokochaly se.... No a pak se ptaly na Honzíka, jak se těší do školy. Tak jim ukazoval tašku, penál, desky na sešity. Prostě i přes to malý byl on středem pozornosti, protože ho čekal ten nástup do školy. Bylo to úplně jiný, než když se narodila Bára. V klidu, v pohodě. Bez žárlivých scén.“

E: Mohla byste mi teď povědět něco o druhorozené dceři Barunce? Jak byste ji charakterizovala, jak se chovala do doby, než se jí narodil mladší sourozenec?

K: „Nooo.. Ona je jiná. Ale úplně jiná než Honzík. Je taková tatínkova holčička. Člověk by řekl, že kluci budou držet spolu – jako Honzík s manželem a já s Barunkou. Ale my to máme doma naopak. Barunka je takový kluk. Honzík je moc opatrný, ale Barunka jde do všeho po hlavě. S tátou vymýšlí blbosti, chodí spolu hodně plavat. On jí vyhazuje do vody, dělá s ní salta. Honzík si tak plave kolem nich a moc ho to nebere.

Taky je taková průbojná, nenechá si nic líbit. Určitě průbojnější než je Honzík. Ale taky dost umíněná a cholerická. Prostě když si vezmete Honzíka, tak jeho úplněj opak. Je to zvláštní, co? Sice jsou jiní, Honzík a Barunka, ale myslím, že Barča v něm vidí docela vzor. Honzík je takovej pečlivější, na všem si dá záležet. Bára chce mít všechno hned z krku. Ale když dělají něco společně, třeba něco malujou, tvoří, tak je vidět, jak to chce mít stejně dobře jako brácha, i když to samozřejmě nejde, když je o tři roky mladší.“

E: A můžu se zeptat, jak jste ji připravovala na příchod sourozence?

K: „No docela jsem se bála, jak to vezme. Po zkušenosti s Honzíkem. Tak jsem si o tom něco přečetla na internetu, diskuze s maminkama. A hodně jsme si s ní o tom povídali, ukazovala jsem jí fotky, moje, manželovo, její a bráchovo, když jsme byli miminka. Na všech fotkách miminka někdo držel. Tak jsem říkala: Vidíš, to miminko vůbec nic neumí, tak se o něj musí někdo starat. Potom jsem si přečetla v diskuzi na internetu, že je dobrý pořádit dítěti panenku, jako miminko. Koupili jsme ji takovou tu Babyborn. Jak to umí všechno. Byly k tomu plínky, kaše, dudlík, pak nějaká flaštička. To miminko nakrmila a za chvíli ho musela přebalit. Strašně jí to bavilo a dokonce i Honzík to dost zúčastněně pozoroval a jednou jsem ho nachytala, jak si s ní taky tajně hraje... On ji vlastně i Honzík připravoval na to, že se narodí sestřička. Vyprávěl jí, jak byla malá, jak pila mlíčko, jak jsme ji koupali. Já jsem dodávala, že nás to teď bude čekat s miminkem, až se narodí. Schválně jsem čekala, jestli Honzík přizná, jak se choval, když se Bára narodila. Nic neřekl. Já jsem o tom taky nemluvila.“

E: Překvapily vás nějaké otázky, které Vám dcera v souvislosti s očekávaným sourozencem položila?

K: „Hmmm.. no... nevím...“

E: Nebo třeba v souvislosti s Vaším těhotenstvím?

K: „Jo takhle. To jo. To se ptala. Dost jí zajímalo, jak to v tom těhotenství probíhá. Ptala se, jestli v bříšku není to miminko smutný, jestli tam má hodně místa, co tam jí a co tam

pije. Vysvětlovala jsem jí to a ukázala jsem jí i obrázek z ultrazvuku, to jí nic moc neřeklo, tak jsem našla nějakou encyklopedii, kde bylo miminko v bříšku.“

E: Kdy poprvé Vendulku viděla a jak reagovala?

K: „Tak poprvé viděla Vendulku v nemocnici. Byla jsem po císařským řezu a celý porod byl dost náročný. To, jak přišli, si pamatuju jen tak matně. Byli tam chvíličku. Pamatuju si akorát, že Barunka zakřičela: „Jéé!!“ A hrnula se k malé. Manžel ji musel krotit, aby ji něco neudělala. Pak si ji pochovali a šli domů. Když jsem s malou přišla domů, tak bylo všechno v pořádku. Barča byla veselá. Honzík taky. No a to, co asi chcete taky vědět, jak reagovala...Takže jsme hodně využili té panenky, kterou jsme ji předtím koupili. Když jsem přebalovala, tak Bára přiběhla s panenkou a začala ji taky přebalovat, přikoupili jsme i malou vaničku a Barunka koupala svoje miminko a já Vendulku. Bylo to takový...bylo to dojemné.“ Nene, naštěstí ne. Opravdu se to s tím nedá vůbec srovnat. Akorát měla jedno takový období nebo jak to říct. To bylo to období, kdy měl jít Honzík do školy a Barunka do školky.

E: Takže se nevyskytly reakce jako u provorozeného Honzíka?

K: „Všichni se ptali na Honzíka, on jim ukazoval tašku, ale Barča byla v tu chvíli trochu stranou. Nevěděla, do čeho jde a hodně brečela. První týdny ve školce probrečela. V tomhle případě mi teda nepomohly ani učitelky, který jí prej ve školce řekly, že si jí mám nechat doma, když jsem na mateřský. Ona mi pak říkala, proč se mnou nemůže být, když jsem doma s Vendulkou. Asi tomu pomohl přístup manžela. Začal ji do školky vodit on a cestou jí to tak chlapsky vysvětlovat, on na ní vždycky platí.. Vysvětlil to i učitelkám, aby jí takový věci neříkaly a že to není ani jejich věc. Ty ho respektovaly víc než mě. A tak za dva týdny bylo po problému.“

E: A žárlivost se vůbec neobjevila?

K: „Jasně, žárlila, ale po tom, co předváděl Honzík, mi to přišlo takový normální. Žárlila třeba, když jsem malou kojila a ona neměla zrovna tu svoji panenku, tak si začala vymýšlet, že má hlad, žízeň. Vynucovala si pozornost prostě. Ale nebylo to nic strašného.“

E: Proč si myslíte, že to druhorozená Barunka nesla lépe, než Honzík?

K: „No nevím... myslím, že ona je prostě takovej holkokluk. Ona je po manželovi. Nic moc neřeší, není takovej cíťa jako Honzík. A taky už chápala, co je to sourozenec. Že má bráchu. Honzík byl ten první, tak to pro něj bylo těžší. Podle mě je to hrozně individuální

ta reakce na sourozence.. A taky pravda, že Báru jsme na to hodně připravovali, protože jsem si toho dost zkusili s Honzíkem.“

E: Můžu se zeptat, jak byste popsala nynější vztah všech sourozenců?

K: „No, tak se koukněte [ukazuje k dětskému koutku]. Honzík s Bárou si hodně hrajou spolu dávají na Vendulku pozor, jak teď už chodí, tak jí vodí za ruce a mají z toho radost. Jen mi přijde, že Honzík, jak je mu už teď 7, tak že od Vendulku nemá takovej zájem. Myslím, že holky k sobě budou mít vždycky blíž, ale nevím, může se to změnit...“

E: Když se narodilo třetí dítě, bylo pro vás pořád těžké dělit mezi ně pozornost?

K: „Už to bylo lepší. Paradoxně při třetím dítěti jsem měla nejvíc času na sebe, protože hlídali babičky. A tu pozornost jsem nějak neoddělovala. Prostě jsem děti brala tak jako.... jako...celek? To je divný tohle slovo. Nevím, jak to říct, brala jsem je jako individuality, to jo, ale prostě jsem si nelámala hlavu, že jsem s jedním víc a s druhým míň. Prostě když jsme byli všichni pohromadě, tak jsem se všem věnovala. Nevím, jak to říct...“

E: Ještě se zeptám, jestli je něco, co byste s odstupem času změnila, co byste udělala jinak?

K: „No hodně jsem pak přemýšlela nad Barunkou. O tý školce, víte. Přemýšlela jsem nad tím a říkala jsem si, že Honzík do školky taky nechodil, když se narodila Bára. A já jsem jí tam dala chvilku po tom, co se narodila Vendulka, tak to pro ni bylo asi dost náročný.“

E: Tak z mé strany je to asi všechno, chtěla byste na závěr něco doplnit?

K: „Jojo, chtěla bych říct, to by se vám do té práce možná hodilo. Že je dobrý tu přípravu na narození sourozence nepodcenit, ale taky se z toho nehroutit, když to nepůjde podle vašich představ. Rozumíte? U Honzíka jsme to možná podcenili, ale já jsem z toho byla tak hotová, že jsem nedokázala dobře reagovat na to, co dělá. Nevěděla jsem co s tím a kamarádky měly všechny jenom jedno dítě, takže mi nemohly poradit. Pak než se měla narodit Vendulka, tak jsem se fakt bála co Barča na to... A co Honzík, to samozřejmě taky. Četla jsem ty diskuze na internetu a tam mi dost holky poradily. Využily jsme u Barči to miminko...no a bylo to v klidu docela. A jak už jsem říkala, určitě to všechno závisí na povaze dítěte. Barča je rebel, taková do větru, s ničím si neláme hlavu, tak to vzala v pohodě. Honzík je citlivej, maminčin miláček, tak to pro něj bylo strašně těžký...“